

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

- 3. Ο Κανόνας της ανώτερης διδασκαλίας - Σχόλια
(3. Abhidhamma Piṭaka - Aṭṭhakathā)
- 1. Σχόλια για την επιτομή των νοητικών καταστάσεων
(1. Dhammasaṅgaṇī-aṭṭhakathā)
- 3. Η ενότητα για την περίληψη (3. Nikkhepaṇḍo)



PaliVerse

1. Σχόλια για την επιτομή των νοητικών καταστάσεων

3. Nikkhepakaṇḍo

Tikanikkhepakathā

985. Ettāvatā kusalattiko sabbesaṃ kusalādidhammānaṃ padabhājananayena vitthārito hoti. Yasmā pana yvāyaṃ kusalattikassa vibhajanāyā vutto, sesatikadukānampi eseva vibhajanāyā hoti - yathā hi ettha, evaṃ 'katame dhammā sukhāya vedanāya sampayuttā? Yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti somanassasahagataṃ ñāṇasampayuttaṃ rūpārammaṇaṃ vā...pe... ye vā pana tasmīṃ samaye aññepi atthi paṭiccasamuppannā arūpino dhammā ṭhapetvā vedanākhandaṃ, ime dhammā sukhāya vedanāya sampayuttā'tiādinā anukkamena sabbatikadukesa sakkā paṇḍitehi vibhājanāyaṃ sallakkhetuṃ - tasmā taṃ vitthāradesanaṃ nikkhipitvā, aññena nātisaṅkhepanātivitthāranayena sabbatikadukadhammavibhāgaṃ dassetuṃ katame dhammā kusalāti nikkhepakaṇḍaṃ āradhamaṃ. Cittuppādakaṇḍaṃhi vitthāradesanā, aṭṭhakathākaṇḍaṃ saṅkhepadesanā. Idaṃ pana nikkhepakaṇḍaṃ cittuppādakaṇḍaṃ upādāya saṅkhepo, aṭṭhakathākaṇḍaṃ upādāya vitthāroti saṅkhittavitthāradhātukaṃ hoti. Tayidaṃ, vitthāradesanaṃ nikkhipitvā desitattāpi, heṭṭhā vuttakāraṇavasena, nikkhepakaṇḍaṃ nāmāti veditabbaṃ. Vuttañhetuṃ -

Mūlato khandhato cāpi, dvārato cāpi bhūmito;
Atthato dhammato cāpi, nāmato cāpi liṅgato;
Nikkhipitvā desitattā, nikkhepoti pavuccatīti.

Idaṃhi tīṇi kusalamūlānītiādinā nayena mūlato nikkhipitvā desitaṃ. Taṃsampayutto vedanākkhandhoti khandhato. Taṃsamutṭhānaṃ kāyakammanti dvārato. Kāyadvārappavattaṃhi kammaṃ kāyakammanti vuccati. Sukhabhūmiyaṃ, kāmāvacareti bhūmito nikkhipitvā desitaṃ. Tattha tattha atthadhammanāmaliṅgānaṃ vasena desitattā atthādīhi nikkhipitvā desitaṃ nāmāti veditabbaṃ.

Tattha kusalapadaniddese tāva tīṇīti gaṇanaparicchedo. Kusalāni ca tāni mūlāni ca, kusalānaṃ vā dhammānaṃ hetupaccayapabhavajanakasamutṭhānanibbattakattṭhena mūlānīti kusalamūlāni. Evaṃ atthavasena dassetvā idāni nāmavasena dassetuṃ alobho adoso amohoti āha. Ettāvatā yasmā mūlena muttaṃ kusalaṃ nāma natthi, tasmā catubhūmakakusalaṃ tīhi mūlehi pariyādiyitvā dassesi dhammarājā. Taṃsampayuttoti tehi alobhādīhi sampayutto. Tattha alobhena sampayutte saṅkhārakkhandhe, adosāmohāpi alobhena sampayuttasaṅkhārakkhandhagaṇanaṃyeva gacchanti. Sesadvayavasena sampayogepi eseva nayo. Iti catubhūmakakusalaṃ puna taṃsampayuttakacatukkhandhavasena pariyādiyitvā dassesi dhammarājā.

Taṃsamuṭṭhānanti tehi alobhādīhi samuṭṭhitaṃ. Imināpi nayena tadeva catubhūmikakusalaṃ tiṇṇaṃ kammadvārānaṃ vasena pariyādiyitvā dassesi dhammarājā. Evaṃ tāva kusalaṃ tīsu ṭhānesu pariyādiyitvā dassitaṃ.

986. Akusalepi eseva nayo. Dvādasannañhi akusalacittānaṃ ekampi mūlena muttaṃ nāma natthīti mūlena pariyādiyitvā dassesi dhammarājā.

Taṃsampayuttacatukkhandhato ca uddhaṃ akusalaṃ nāma natthīti tāneva dvādasā akusalacittāni catukkhandhavasena pariyādiyitvā dassesi. Dhammarājā kāyakammādivasena pana nesaṃ pavattisabbhāvato kammadvāravasena pariyādiyitvā dassesi dhammarājā. Yaṃ panettha tadekaṭṭhā ca kilesātiādi vuttaṃ, tattha ekasmiṃ citte puggale vā ṭhitanti ‘ekaṭṭhaṃ’. Tattha ekasmiṃ citte ṭhitaṃ sahajekaṭṭhaṃ nāma hoti. Ekasmiṃ puggale ṭhitaṃ pahānekaṭṭhaṃ nāma. Tena lobhādīnā aññena vā tattha tattha niddiṭṭhena saha ekasmiṃ ṭhitanti tadekaṭṭhaṃ. Tattha ‘katame dhammā saṃkiliṭṭhasaṃkilesikā? Tīni akusalamūlāni - lobho doso moho, tadekaṭṭhā ca kilesā’ti saṃkiliṭṭhattike; ‘katame dhammā hīnā? Tīni akusalamūlāni - lobho doso moho, tadekaṭṭhā ca kilesā’ti hīnattike ‘katame dhammā akusalā? Tīni akusalamūlāni - lobho doso moho, tadekaṭṭhā ca kilesā’ti imasmiṃ kusallattike; ‘katame dhammā saṃkiliṭṭhā? Tīni akusalamūlāni - lobho doso moho, tadekaṭṭhā ca kilesā’ti kilesagocchake ‘katame dhammā saraṇā? Tīni akusalamūlāni - lobho doso moho, tadekaṭṭhā ca kilesāti saraṇaduke’ti -imesu ettakesu ṭhānesu ‘sahajekaṭṭhaṃ’ āgataṃ.

Dassanenapahātabbattike pana ‘imāni tīni saṃyojanāni, tadekaṭṭhā ca kilesā’ti, dassanenapahātabbahetukattikepi ‘imāni tīni saṃyojanāni, tadekaṭṭhā ca kilesā’ti, puna tattheva tīni saṃyojanāni - sakkāyadiṭṭhi vicikicchā sīlabbataparāmāso, ime dhammā dassanenapahātabbā; tadekaṭṭho lobho doso moho, ime dhammā dassanenapahātabbahetū; tadekaṭṭhā ca kilesā taṃsampayutto vedanākhandho...pe... viññāṇakkhandho, taṃsamuṭṭhānaṃ kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ, ime dhammā dassanenapahātabbahetukāti; sammappadhānavibhaṅge “tattha katame pāpakā akusalā dhammā? Tīni akusalamūlāni - lobho doso moho, tadekaṭṭhā ca kilesā’ti -imesu pana ettakesu ṭhānesu ‘pahānekaṭṭhaṃ’ āgataṃ veditabbaṃ.

987. Abyākatapadaniddeso uttānatthoyevāti. Imasmiṃ tike tīni lakkhaṇāni tisso paññattiyo kasinuggahāṭimākāsaṃ ajaṭākāsaṃ ākiñcaññāyatanassa ārammaṇaṃ nirodhasamāpatti ca na labbhatīti vuttaṃ.

988. Vedanāttikaniddese sukhabhūmiyanti ettha yathā tambabhūmi kaṇhabhūmīti tambakaṇhabhūmiyova vuccanti, evaṃ sukhampi sukhabhūmi nāma. Yathā ucchubhūmi sālibhūmīti ucchusālīnaṃ uppajjanaṭṭhānāni vuccanti, evaṃ sukhassa uppajjanaṭṭhānaṃ cittampi sukhabhūmi nāma. Taṃ idha adhippettaṃ. Yasmā pana sā kāmāvacare vā hoti, rūpāvacarādīsu vā, tasmāssā taṃ pabhedaṃ dassetuṃ kāmāvacaretiādi vuttaṃ. Sukhavedanaṃ ṭhapetvāti yā sā sukhabhūmiyaṃ sukhavedanā, taṃ ṭhapetvā. Taṃsampayuttoti tāya ṭhapitāya sukhavedanāya sampayutto. Sesapadadvayepi imināva nayena attho veditabboti.

Imasmiṃ tike tisso vedanā, sabbaṃ rūpaṃ, nibbānanti idampi na labbhati. Ayañhi tiko kusallattike ca alabbhamānehi imehi ca tīhi koṭṭhāsehi muttako nāma. Ito paresu pana tikadukesu pālito ca atthato ca yaṃ vattabbaṃ siyā taṃ sabbaṃ

padānukkamena mātikākathāyañceva kusalādīnaṃ niddese ca vuttameva. Yaṃ pana yattha visesamattaṃ tadeva vakkhāma.

991. Tattha vipākattike tāva kiñcāpi arūpadhammā viya rūpadhammāpi kammamasuṭṭhānā atthi, anārammaṇattā pana te kammasarikkhakā na hontīti sārammaṇā arūpadhammāva kammasarikkhakattā vipākāti vuttā, bījasarikkhakaṃ phalaṃ viya. Sālibījasmiñhi vapite aṅkurapattādīsu nikkhantesupi sāliphālanti na vuccati. Yadā pana sālīsisaṃ pakkaṃ hoti pariṇataṃ, tadā bījasarikkhako sālī eva sāliphālanti vuccati. Aṅkurapattādīni pana bījajātāni bījato nibbattānīti vuccanti, evameva rūpampi kammajanti vā upādiṇṇanti vā vattum vaṭṭati.

994. Upādiṇṇattike kiñcāpi khīṇāsavassa khandhā ‘amhākaṃ mātulatthero amhākaṃ cūḷapituttthero’ti vadantānaṃ paresaṃ upādānassa paccayā honti, maggaphalanibbānāni pana aggahitāni aparāmaṭṭhāni anupādiṇṇāneva. Tāni hi, yathā divasaṃ santatto ayoguḷo makkhikānaṃ abhinisīdanassa paccayo na hoti, evameva tejussadattā taṇhāmānadiṭṭhivasena gahaṇassa paccayā na honti. Tena vuttaṃ - ime dhammā anupādiṇṇaanupādāniyāti.

998. Asaṃkiliṭṭhaasaṃkilesikesupi eseva nayo.

1000. Vitakkattike vitakkasahajātena vicārena saddhiṃ kusalattike alabbhamānāva na labbhanti.

1003. Pītisahagatattike pītiādayo attanā sahajātadhammānaṃ pītisahagatādibhāvaṃ datvā sayam piṭṭhivaṭṭakā jātā. Imasmiñhi tike dve domanassasahagatacittuppādā dukkhasahagataṃ kāyaviññāṇaṃ upekkhāvedanā rūpaṃ nibbānanti - idampi na labbhanti. Ayañhi tiko kusalattike ca alabbhamānehi imehi ca pañcahi koṭṭhāsehi muttako nāma.

1006. Dassanapahātābbattike saññojanānīti bandhanāni. Sakkāyadiṭṭhīti vijjamānaṭṭhena sati khandhapañcakasaṅkhāte kāye; sayam vā satī tasmim kāye diṭṭhīti ‘sakkāyadiṭṭhi’. Sīlena sujjhitaṃ sakkā, vatena sujjhitaṃ sakkā, sīlavatehi sujjhitaṃ sakkāti gahitasamādānaṃ pana sīlabbataparāmāso nāma.

1007. Idhāti desāpadese nipāto. Svāyaṃ katthaci lokaṃ upādāya vuccati. Yathāha - “idha tathāgato loke uppajjati”ti. Katthaci sāsanaṃ. Yathāha - “idheva, bhikkhave, samaṇo idha dutiyo samaṇo”ti. Katthaci okāsaṃ. Yathāha -

“Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtaṃ me sato;
Punarāyu ca me laddho, evaṃ jānāhi mārisā”ti.

Katthaci padapūraṇamattameva. Yathāha - “idhāhaṃ, bhikkhave, bhuttāvī assaṃ pavārito”ti. Idha pana lokaṃ upādāya vuttoti veditabbo.

Assutavā puthujjanoti ettha pana ‘āgamādhigamābhāvā ñeyyo assutavā iti’. Yassa hi khandhadhātuāyatanapaccayākārasatipaṭṭhānādīsu uggahaparipucchāvinicchayaarahitattā diṭṭhipaṭisedhako neva ‘āgamo’, paṭipattiyā adhigantābassā anadhigatattā neva ‘adhigamo’ atthi, so ‘āgamādhigamābhāvā ñeyyo assutavā iti’. Svāyaṃ -

Puthūnaṃ jananādīhi, kāraṇehi puthujjano;
Puthujjanantogadhattā, puthuvāyaṃ jano iti.

So hi puthūnaṃ nānappakārānaṃ kilesādīnaṃ jananādīhi kāraṇehi puthujjano. Yathāha - “puthu kilese janentīti puthujjanā. Puthu avihatasakkāyaditthikāti puthujjanā. Puthu satthārānaṃ mukhullokikāti puthujjanā. Puthu sabbagatīhi avuṭṭhitāti puthujjanā. Puthu nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontīti puthujjanā. Puthu nānāoghehi vuyhantīti puthujjanā. Puthu nānāsantāpehi santappantīti puthujjanā. Puthu nānāpariāhehi pariḍayhantīti puthujjanā. Puthu pañcasu kāmagaṇesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhāti puthujjanā. Puthu pañcahi nīvaraṇehi āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti puthujjanā”ti. Puthūnaṃ vā gaṇanapathamatītānaṃ ariyadhammaparammukhānaṃ nīcadhammasamācārānaṃ janānaṃ antogadhattāpi puthujjanā. Puthu vā ayaṃ - visumyeva saṅkhyāṃ gato, viśaṃsaṭṭho sīlasutādiguṇayuttehi ariyehi - janotipi puthujjano. Evametehi ‘assutavā puthujjano’ti dvīhi padehi ye te -

“Duve puthujjanā vuttā, buddhenādiccabandhunā;
Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano”ti.

Dve puthujjanā vuttā, tesu andhaputhujjano vutto hotīti veditabbo.

Ariyānaṃ adassāvītiādīsu ariyāti ārakattā kilesehi, anaye na iriyanato, aye iriyanato, sadevakena lokena ca araṇīyato buddhā ca paccekabuddhā ca buddhasāvakā ca vuccanti. Buddhā eva vā idha ariyā. Yathāha - “sadevake, bhikkhave, loke...pe... tathāgato ariyoti vuccatī”ti.

Sappurisāti ettha pana paccekabuddhā tathāgatasāvakā ca sappurisāti veditabbā. Te hi lokuttaraguṇayogena sobhanā purisāti sappurisā. Sabbeva vā ete dvedhāpi vuttā. Buddhāpi hi ariyā ca sappurisā ca paccekabuddhā buddhasāvakāpi. Yathāha -

“Yo ve kataññū katavedi dhīro,
Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hoti;
Dukhitassa sakkacca karoti kiccaṃ,
Tathāvidhaṃ sappurisaṃ vadantī”ti.

‘Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hotī’ti ettāvatā hi buddhasāvako vutto. Kataññutādīhi paccekabuddhā buddhāti. Idāni yo tesāṃ ariyānaṃ adassanasīlo, na ca dassane sādhuṅkāri, so ariyānaṃ adassāvīti veditabbo. So cakkhunā adassāvī ñāṇena adassāvīti duvidho. Tesu ñāṇena adassāvī idha adhippeto. Maṃsacakkhunā hi dibbacakkhunā vā ariyā diṭṭhāpi adiṭṭhāva honti, tesāṃ cakkhūnaṃ vaṇṇamattaggahaṇato, na ariyabhāvagocarato. Soṇasiṅgālādayopi cakkhunā ariye passanti, na ca te ariyānaṃ dassāvino.

Tatridaṃ vatthu - cittalapabbatavāsino kira khīṇāsavattherassa upaṭṭhāko vuḍḍhapabbajito ekadivasaṃ therena saddhiṃ piṇḍāya caritvā therassa pattacīvaraṃ gahetvā piṭṭhito āgacchanto therāṃ pucchi - ‘ariyā nāma bhante kīdisā’ti? Thero āha - ‘idhekacco mahallako ariyānaṃ pattacīvaraṃ gahetvā vattapaṭipattim katvā saha carantopi neva ariye jānāti, evaṃdujjānāvuso, ariyā’ti. Evaṃ vuttepi so neva aññāsī. Tasmā na cakkhunā dassanaṃ ‘dassanaṃ’, ñāṇadassanameva ‘dassanaṃ’. Yathāha - “kiṃ te vakkali iminā pūtikāyena diṭṭhena? Yo kho, vakkali, dhammaṃ passati, so maṃ passatī”ti. Tasmā cakkhunā passantopi, ñāṇena ariyehi diṭṭhaṃ aniccādilakkhaṇaṃ apassanto, ariyādhigatañca dhammaṃ anadhigacchanto, ariyakaradhammānaṃ ariyabhāvassa ca adiṭṭhattā, ‘ariyānaṃ adassāvī’ti veditabbo.

Ariyadhammassa akovidoti satipaṭṭhānādibhede ariyadhamme akusalo. Ariyadhamme avinītoti, ettha pana

Duvidho vinayo nāma, ekamekettha pañcadhā;
Abhāvato tassa ayaṃ, avinītoti vuccati.

Ayañhi saṃvaravinayo pahānavinayoti duvidho vinayo. Ettha ca duvidhepi vinaye ekameko vinayo pañcadhā bhijjati. Saṃvaravinayopi hi sīlasaṃvaro satisaṃvaro ñāṇasaṃvaro khantisaṃvaro vīriyasaṃvaroti pañcavidho. Pahānavinayopi tadaṅgapahānaṃ vikkhambhanapahānaṃ samucchedapahānaṃ paṭippassaddhipahānaṃ nissaraṇapahānanti pañcavidho.

Tattha “iminā pātimokkhasaṃvarena upeto hoti samupeto”ti ayaṃ sīlasaṃvaro.
“Rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati”ti ayaṃ satisaṃvaro.

“Yāni sotāni lokasmiṃ,
Sati tesaṃ nivāraṇaṃ;
Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi,
Paññāyete pidhīyare”ti. -

Ayaṃ ñāṇasaṃvaro nāma. “Khamo hoti sītassa uṇhassā”ti ayaṃ khantisaṃvaro.
“Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti”ti ayaṃ vīriyasaṃvaro. Sabbopi cāyaṃ saṃvaro yathāsakaṃ saṃvaritabbānaṃ vinetabbānañca kāyaduccaritādīnaṃ saṃvaraṇato saṃvaro, vinayanato vinayoti vuccati. Evaṃ tāva ‘saṃvaravinayo’ pañcadhā bhijjatīti veditabbo.

Tathā yaṃ nāmarūpaparicchedādīsu vipassanāññāṇesu paṭipakkhabhāvato, dīpālokeneva tamassa, tena tena vipassanāññāṇena tassa tassa anattassa pahānaṃ, seyyathidaṃ - nāmarūpavavatthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayapariggahena ahetuvisamahetudiṭṭhīnaṃ, tasseva aparabhāgena kaṅkhāvitaraṇena kathaṃkathibhāvassa, kalāpasammasanena ‘ahaṃ mamā’ti gāhassa, maggāmaggaavatthānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena sabhaye abhayasaññāya, ādīnavadassanena assādasaññāya, nibbidānupassanāya abhiritasaññāya, muccitukamyatāññāṇena amuccitukāmatāya, upekkhāññāṇena anupekkhāya, anulomena dhammaṭṭhitiyaṃ nibbāne ca paṭilomabhāvassa, gotrabhunā saṅkhāranimittaggāhassa pahānaṃ, etaṃ ‘tadaṅgapahānaṃ’ nāma.

Yaṃ pana upacārappanābhedenā samādhinā pavattibhāvanivāraṇato, ghaṭappahāreneva udakapiṭṭhe sevālassa, tesaṃ tesaṃ nīvaraṇādidhammānaṃ pahānaṃ, etaṃ ‘vikkhambhanapahānaṃ’ nāma. “Yaṃ catunnaṃ ariyamaggānaṃ bhāvitattā taṃtaṃmaggavato attano attano santāne diṭṭhigatānaṃ pahānāyā”tiādīnā nayena vuttassa samudayapakkhikassa kilesagaṇassa accantaṃ appavattibhāvena pahānaṃ, idaṃ ‘samucchedapahānaṃ’ nāma. Yaṃ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaṃ kilesānaṃ, etaṃ ‘paṭippassaddhipahānaṃ’ nāma. Yaṃ sabbasaṅkhatanissaṭṭattā pahīnasabbasaṅkhatānaṃ nibbānaṃ, etaṃ ‘nissaraṇapahānaṃ’ nāma. Sabbampi cetānaṃ pahānaṃ yasmā cāgaṭṭhena pahānaṃ, vinayanaṭṭhena vinayo, tasmā ‘pahānavinayo’ti vuccati. Taṃtaṃpahānavato vā tassa tassa vinayassa sambhavatopetaṃ pahānavinayoti vuccati. Evaṃ pahānavinayopi pañcadhā bhijjatīti veditabbo.

Evamayaṃ saṅkhepato duvidho, bhedato ca dasavidho vinayo, bhinnasaṃvarattā, pahātabbassa ca appahīnattā, yasmā etassa assutavato puthujjanassa natthi, tasmā abhāvato tassa, ayaṃ ‘avinīto’ti vuccatīti. Esa nayo sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinītoti etthāpi.

Ninnānākaraṇaṇhetayaṃ atthato. Yathāha - “yeva te ariyā teva te sappurisā, yeva te sappurisā teva te ariyā. Yo eva so ariyānaṃ dhammo so eva so sappurisānaṃ dhammo, yo eva so sappurisānaṃ dhammo so eva so ariyānaṃ dhammo. Yeva te ariyavinayā teva te sappurisavinayā, yeva te sappurisavinayā teva te ariyavinayā. Ariyeti vā sappuriseti vā, ariyadhammeti vā sappurisadhammeti vā, ariyavinayeti vā sappurisavinayeti vā, esese eke ekaṭṭhe same samabhāge tajjāte taññevā”ti.

Rūpaṃ attato samanupassatīti idhekacco rūpaṃ attato samanupassati -‘ayaṃ rūpaṃ so ahaṃ, yo ahaṃ taṃ rūpa’nti rūpaṇca attānaṇca advayaṃ samanupassati. “Seyyathāpi nāma telappadīpassa jhāyato yā acci so vaṇṇo, yo vaṇṇo sā accīti acciṇca vaṇṇaṇca advayaṃ samanupassati,” evameva idhekacco rūpaṃ attato samanupassatīti evaṃ rūpaṃ attāti diṭṭhipassanāya passati. Rūpavantaṃ vā attānanti ‘arūpaṃ attā’ti gahetvā, chāyāvantaṃ rukkhaṃ viya, taṃ rūpavantaṃ samanupassati. Attani vā rūpanti ‘arūpameva attā’ti gahetvā, pupphamhi gandhaṃ viya, attani rūpaṃ samanupassati. Rūpasmim vā attānanti ‘arūpameva attā’ti gahetvā, karaṇḍake maṇim viya, attānaṃ rūpasmim samanupassati. Vedanādīsupi eseva nayo.

Tattha ‘rūpaṃ attato samanupassatī’ti suddharūpameva attāti kathitaṃ. ‘Rūpavantaṃ vā attānaṃ, attani vā rūpaṃ, rūpasmim vā attānaṃ; vedanaṃ attato samanupassati... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassatī’ti imesu sattasu ṭhānesu ‘arūpaṃ attā’ti kathitaṃ. Vedanāvantaṃ vā attānaṃ, attani vā vedanaṃ, vedanāya vā attānanti evaṃ catūsu khandhesu tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ vasena dvādasasu ṭhānesu ‘rūpārūpamissako attā’ kathito. Tattha ‘rūpaṃ attato samanupassati vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassatī’ti imesu pañcasu ṭhānesu ucchedadiṭṭhi kathitā. Avasesesu sassatadiṭṭhi. Evamettha pannarasa bhavadiṭṭhiyo pañca vibhavadiṭṭhiyo honti. Tā sabbāpi maggāvaraṇā, na saggāvaraṇā, paṭhamamaggavajjhāti veditabbā.

1008. Satthari kaṅkhatīti satthu sarīre vā guṇe vā ubhayattha vā kaṅkhati. Sarīre kaṅkhamāno ‘dvattiṃsavaralakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ nāma sarīraṃ atthi nu kho natthī’ti kaṅkhati. Guṇe kaṅkhamāno ‘atītānāgatapaccuppannajānanasamatthaṃ sabbaññaṇaṇaṃ atthi nu kho natthī’ti kaṅkhati. Ubhayattha kaṅkhamāno ‘asīṭianubyañjanabyāmapabbhānurañjitāya sarīranipphattiyā samannāgato sabbañeyyajānanasamatthaṃ sabbaññaṇaṇaṃ paṭivijjhitvā ṭhito lokatārako buddho nāma atthi nu kho natthī’ti kaṅkhati. Ayañhissa attabhāve guṇe vā kaṅkhanato ubhayattha kaṅkhati nāma. Vicikchatīti ārammaṇaṃ nicchetuṃ asakkonto kicchatīti kilamati. Nādhimuccatīti tattheva adhimokkhaṃ na labhati. Na sampasīdatīti cittaṃ anāvilaṃ katvā pasīdituṃ na sakkoti, guṇesu nappasīdati.

Dhamme kaṅkhatītiādīsu pana ‘kilese pajahantā cattāro ariyamaggā, paṭippassaddhakilesāni cattāri sāmāññaṇaphalāni, maggaphalānaṃ ārammaṇapaccayabhūtaṃ amataṃ mahānibbānaṃ nāma atthi nu kho natthī’ti kaṅkhanatopi ‘ayaṃ dhammo niyyāniko nu kho aniyāniko’ti kaṅkhanatopi dhamme kaṅkhati nāma. ‘Cattāro maggaṭṭhakā cattāro phalaṭṭhakāti idaṃ saṅgharatanaṃ atthi nu kho natthī’ti kaṅkhanatopi, ‘ayaṃ saṅgho suppaṭipanno nu kho

duppaṭipanno'ti kaṅkhaṇtopi, 'etasmim saṅgharatane dinnassa vipākaphalaṃ atthi nu kho natthī'ti kaṅkhaṇtopi saṅghe kaṅkhati nāma. 'Tisso pana sikkhā atthi nu kho natthī'ti kaṅkhaṇtopi, 'tisso sikkhā sikkhitapaccayena ānisaṃso atthi nu kho natthī'ti kaṅkhaṇtopi sikkhāya kaṅkhati nāma.

Pubbanto vuccati atītāni khandhadhātāyatanāni. Aparanto anāgatāni. Tattha atītesu khandhādīsu 'atītāni nu kho, na nu kho'ti kaṅkhaṇto pubbante kaṅkhati nāma. Anāgatesu 'anāgatāni nu kho, na nu kho'ti kaṅkhaṇto aparante kaṅkhati nāma. Ubhayattha kaṅkhaṇto pubbantāparante kaṅkhati nāma. 'Dvādasapadikaṃ paccayavaṭṭaṃ atthi nu kho natthī'ti kaṅkhaṇto idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu kaṅkhati nāma. Tatrāyaṃ vacanattho - imesaṃ jarāmaraṇādīnaṃ paccayā 'idappaccayā'. Idappaccayānaṃ bhāvo 'idappaccayatā'. Idappaccayā eva vā 'idappaccayatā'; jātiādīnametaṃ adhivacanaṃ. Jātiādīsu taṃ taṃ paṭicca āgamma samuppannāti 'paṭiccasamuppannā'. Idaṃ vuttaṃ hoti - idappaccayatāya ca paṭiccasamuppannesu ca dhammesu kaṅkhatīti.

1009. Sīlenāti gosilādinā. Vatenāti govatādināva. Sīlabbatenāti tadubhayena. Suddhīti kilesasuddhi; paramatthasuddhibhūtaṃ vā nibbānameva. Tadekaṭṭhāti idha pahānekaṭṭhaṃ dhuraṃ. Imissā ca pāliyā diṭṭhikilesa vicikicchākilesoti dveyeva āgatā. Lobho doso moho māno thināṃ uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappanti ime pana aṭṭha anāgatā. Āharitvā pana dīpetabbā. Ettha hi diṭṭhivicikicchāsu pahīyamānāsu apāyagamanīyo lobho doso moho māno thināṃ uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappanti sabbepime pahānekaṭṭhā hutvā pahīyanti. Sahajekaṭṭhaṃ pana āharitvā dīpetabbāṃ. Sotāpattimaggena hi cattāri diṭṭhisahagatāni vicikicchāsahagatañcāti pañca cittāni pahīyanti. Tattha dvīsu asaṅkhārikadiṭṭhicittesu pahīyantesu tehi sahajāto lobho moho uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappanti ime kilesā sahajekaṭṭhavasena pahīyanti. Sesadiṭṭhikilesa ca vicikicchākilesa ca pahānekaṭṭhavasena pahīyanti. Diṭṭhigatasampayuttasasaṅkhārikacittesupi pahīyantesu tehi sahajāto lobho moho thināṃ uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappanti ime kilesā sahajekaṭṭhavasena pahīyanti. Sesadiṭṭhikilesa ca vicikicchākilesa ca pahānekaṭṭhavasena pahīyanti. Evaṃ pahānekaṭṭhasmimyeva sahajekaṭṭhaṃ labbhatīti idaṃ sahajekaṭṭhaṃ āharitvā dīpayimsu.

Taṃsāmpayuttoti tehi tadekaṭṭhehi aṭṭhahi kilesehi sampayutto. Vinibbhogaṃ vā katvā tena lobhena tena dosenāti evaṃ ekekena sampayuttatā dīpetabbā. Tattha lobhe gahite, moho māno thināṃ uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappanti ayaṃ saṅkhārakkhandhe kilesagaṇo lobhasāmpayutto nāma. Dose gahite, moho thināṃ uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappanti ayaṃ kilesagaṇo dosasāmpayutto nāma. Mohe gahite, lobho doso moho māno thināṃ uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappanti ayaṃ kilesagaṇo mohasāmpayutto nāma. Māne gahite, tena sahuppanno lobho moho thināṃ uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappanti ayaṃ kilesagaṇo mānasāmpayutto nāma. Iminā upāyena tena thinena tena uddhaccena tena ahirikena tena anottappena sampayutto taṃsāmpayuttoti yojanā kātabbā. Taṃsamutṭhānanti tena lobhena...pe... tena anottappena samutṭhānti attho.

Ime dhammā dassanena pahātabbāti ettha dassanaṃ nāma sotāpattimaggo; tena pahātabbāti attho. 'Kasmā pana sotāpattimaggo dassanaṃ nāma jāto'ti? 'Paṭhamam nibbānadassanato'. 'Nanu gotrabhu paṭhamataraṃ passatī'ti? 'No na passatī; disvāpi kattabbakiccaṃ pana na karoti, saṃyojanānaṃ appahānato. Tasmā passatī'ti na vattabbo. Yattha katthaci rājānaṃ disvāpi paṇṇākāraṃ datvā kiccanipphattiya

adit̥ṭhattā ‘ajjāpi rājānaṃ na passāmī’ti vadanto cettha jānapadapuriso nidassanaṃ.

1011. Avaseso lobhoti dassanena pahīnāvaseso. Lobho dosamohesupi eseṇa nayo. Dassanena hi apāyagamanīyāva pahīnā. Tehi pana aññe dassetuṃ idaṃ vuttaṃ. ‘Tadekaṭṭhā’ti tehi pāliyaṃ āgatehi tīhi kilesehi sampayogatopi pahānatopi ekaṭṭhā pañca kilesā. Neva dassanena na bhāvanāyāti idaṃ saṃyojanādīnaṃ viya tehi maggehi appahātabbataṃ sandhāya vuttaṃ. Yaṃ pana “sotāpattimaggañāṇena abhisankhāraviññāṇassa nirodhena satta bhavē t̥hapetvā anamatagge saṃsāraṇṭṭe ye uppajjeyyūṃ, nāmañca rūpañca etthete nirujjhanti”tiādīnaṃ nayena kusalādīnaṃ pi pahānaṃ anuññātaṃ, taṃ tesāṃ maggānaṃ abhāvitattā ye uppajjeyyūṃ, te upanissayapaccayānaṃ kilesānaṃ pahīnattā pahīnāti imaṃ pariyāyaṃ sandhāya vuttanti veditabbaṃ.

1013. Dassanena pahātabbahaṭṭakattike ime dhammā dassanena pahātabbahaṭṭakāti niṭṭhapetvā, puna ‘tīhi saṃyojanāni’tiādi pahātabbe dassetvā, tadekaṭṭhabhāvena hetū ceva sahetuke ca dassetuṃ vuttaṃ. Tattha ‘kiñcāpi dassanena pahātabbesu hetūsu lobhasahagato moho lobhena sahetuko hoti, dosasahagato moho dosena, lobhadosā ca mohenāti pahātabbahaṭṭakapadepete saṅghaṃ gacchanti, vicikicchāsahagato pana moho aññassa sampayuttahetuno abhāvena hetuyeva, na sahetukoti tassa pahānaṃ dassetuṃ ime dhammā dassanena pahātabbahaṭṭakāti vuttaṃ.

1018. Dutiyapade uddhaccasahagatassa mohassa pahānaṃ dassetuṃ ime dhammā bhāvanāya pahātabbahaṭṭakāti vuttaṃ. So hi attanā sampayuttadhamme sahetuke katvā piṭṭhivaṭṭako jāto, vicikicchāsahagato viya aññassa sampayuttahetuno abhāvaṃ pahātabbahaṭṭakapadaṃ na bhajati. Tatiyapade avasesā akusalāti puna akusalaggahaṇaṃ vicikicchuddhaccasahagatānaṃ mohānaṃ saṅghatthaṃ kataṃ. Te hi sampayuttahetuno abhāvaṃ pahātabbahaṭṭakā nāma na honti.

1029. Parittārammaṇattike ārabbhāti ārammaṇaṃ katvā. Sayañhi parittā vā hontu mahaggatā vā, parittadhamme ārammaṇaṃ katvā uppannā parittārammaṇā, mahaggate ārammaṇaṃ katvā uppannā mahaggatārammaṇā, appamāṇe ārammaṇaṃ katvā uppannā appamāṇārammaṇā. Te pana parittāpi honti mahaggatāpi appamāṇāpi.

1035. Micchattattike ānantarikānīti anantarāyena phaladāyakāni; mātughātakakammādīnametaṃ adhivacanaṃ. Tesu hi ekasmimpi kamme kate taṃ paṭibāhitvā aññaṃ kammaṃ attano vipākassa okāsaṃ kātuṃ na sakkoti. Sineruppaṃ māṇepi hi suvaṇṇathūpe katvā cakkavālamattaṃ vā ratanamayaṇṇakāraṃ vihāraṃ kāretvā taṃ pūretvā nisinnassa buddhappamukhassa saṅghassa yāvajīvaṃ cattāro paccaye dadatopi taṃ kammaṃ etesaṃ kammānaṃ vipākaṃ paṭibāhetuṃ na sakkoti eva. Yā ca micchāditiṭṭhi niyatāti ahetukavādaakiriyavādanatthikavādesu aññatarā. Tañhi gahetvā t̥hitaṃ puggalaṃ buddhasatampi buddhasahassampi bodhetuṃ na sakkoti.

1038. Maggārammaṇattike ariyamaggaṃ ārabbhāti lokuttaramaggaṃ ārammaṇaṃ katvā. Te pana parittāpi honti mahaggatāpi.

1039. Maggahetukaniddese paṭhamanayena paccayaṭṭhena hetunā maggasampayuttānaṃ khandhānaṃ sahetukabhāvo dassito. Dutīyanayena maggabhūtena sammādiṭṭhisankhātena hetunā sesamaggaṅgānaṃ sahetukabhāvo

dassito. Tatiyanayena magge uppanahetūhi sammādiṭṭhiyā sahetukabhāvo dassitoti veditabbo.

1040. Adhipatiṃ karitvāti ārammaṇādhipatiṃ katvā. Te ca kho parittadhammāva honti. Ariyasāvakaṇāhi attano maggaṃ garuṃ katvā paccavekkhaṇakāle ārammaṇādhipati labbhati. Cetopariyaññena pana ariyasāvako parassa maggaṃ paccavekkhamāno garuṃ karontopi attanā paṭividdhamaggaṃ viya garuṃ na karoti. ‘Yamakapāṭihāriyaṃ karontaṃ tathāgataṃ disvā tassa maggaṃ garuṃ karoti na karotī’ti? Karoti, na pana attano maggaṃ viya. Arahā na kiñci dhammaṃ garuṃ karoti ṭhapetvā maggaṃ phalaṃ nibbānanti. Etthāpi ayamevattho. Vīmaṃsādhipateyyanti idaṃ sahaṇādhīpatiyaṃ dassetuṃ vuttaṃ. Chandañhi jeṭṭhakaṃ katvā maggaṃ bhāventassa chando adhipati nāma hoti, na maggo. Sesadhammāpi chandādhīpatino nāma honti, na maggādhīpatino. Cītepi eseṇa nayo. Vīmaṃsaṃ pana jeṭṭhakaṃ katvā maggaṃ bhāventassa vīmaṃsādhipati ceṇa hoti maggo cāti. Sesadhammā maggādhīpatino nāma honti. Vīriyepi eseṇa nayo.

1041. Uppannattikaniddese jātāti nibbattā, paṭiladdhattabhāvā. Bhūtātiādīni tesameva vevacanāni. Jātā eva hi bhāvappattiyā bhūtā. Paccayasamyoge jātattā sañjātā. Nibbattilakkhaṇappattattā nibbattā. Upasaggena pana padaṃ vaḍḍhetvā abhinibbattāti vuttā. Pākaṭibhūtāti pātubhūtā. Pubbantato uddhaṃ paṇāti uppannā. Upasaggena padaṃ vaḍḍhetvā samuppannāti vuttā. Nibbattaṭṭheneva uddhaṃ ṭhitāti utṭhitā. Paccayasamyoge utṭhitāti samuṭṭhitā. Puna uppannātivacane kāraṇaṃ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ. Uppannaṃsena saṅgahitāti uppannakoṭṭhāsena gaṇanaṃ gatā. Rūpaṃ vedanā saññā saṅkhārā viññāṇanti idaṃ nesaṃ sabhāvadassanaṃ. Dutiyapadaniddeso vuttapaṭisedhanayena veditabbo. Tatiyapadaniddeso uttānatthoyeva.

Ayaṃ pana tiko dvinnāṃ addhānaṃ vasena pūretvā dassito. Laddhokāsassa hi kammaṃ vipāko duvidho - khaṇappatto, ca appatto ca. Tattha ‘khaṇappatto’ uppanno nāma. ‘Appatto’ cittānantare vā uppajjatu, kappasatasahassātikkame vā. Dhuvapaccayaṭṭhena natthi nāma na hoti, uppādino dhammā nāma jāto. Yathā hi - “tiṭṭhateva sāyaṃ, poṭṭhapāda, arūpī attā saññāmayo. Atha imassa purisassa aññā ca saññā uppajjanti aññā ca saññā nirujjhantī”ti. Ettha āruppe kāmāvacarasaññāpavattikāle kiñcāpi mūlabhavaṅgasaññā niruddhā kāmāvacarasaññāya pana niruddhakāle avassaṃ sā uppajjissatīti arūpasāṅkhāto attā natthīti saṅkhaṃ agantvā ‘tiṭṭhateva’ nāmāti jāto. Evameva laddhokāsassa kammaṃ vipāko duvidho...pe... dhuvapaccayaṭṭhena natthi nāma na hoti, uppādino dhammā nāma jāto.

Yadi pana āyūhitaṃ kusalākusalakammaṃ sabbaṃ vipākaṃ dadeyya, aññassa okāso na bhavēyya. Taṃ pana duvidhaṃ hoti - dhuvavipākaṃ, adhuvavipākaṇca. Tattha pañca ānantariyakammāni, aṭṭha samāpattiyo, cattāro ariyamaggāti etaṃ ‘dhuvavipākaṃ’ nāma. Taṃ pana khaṇappattampi atthi, appattampi. Tattha ‘khaṇappattam’ uppannaṃ nāma. ‘Appattam’ anuppannaṃ nāma. Tassa vipāko cittānantare vā uppajjatu kappasatasahassātikkame vā. Dhuvapaccayaṭṭhena anuppannaṃ nāma na hoti, uppādino dhammā nāma jātaṃ. Metteyyabodhisattassa maggo anuppanno nāma, phalaṃ uppādino dhammāyeva nāma jātaṃ.

1044. Atītattikaniddese atītāti khaṇattayaṃ atikkantā. Niruddhāti nirodhappattā. Vigatāti vibhavaṃ gatā, vigacchitā vā. Vipariṇatāti pakativijahanena vipariṇāmaṃ gatā. Nirodhasaṅkhātayaṃ atthaṃ gatāti atthaṅgatā. Abbhatthaṅgatāti upasaggena padaṃ vaḍḍhitayaṃ. Uppajjitvā vigatāti nibbattitvā vigacchitā. Puna atītavacane kāraṇaṃ heṭṭhā vuttameva. Parato anāgatādīsupi eseṇa nayo. Atītaṃsena saṅgahitāti atītakoṭṭhāseṇa gaṇanaṃ gatā. Katame teti? Rūpaṃ vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ. Parato anāgatādīsupi eseṇa nayo.

1047. Atītārammaṇattikaniddese atīte dhamme ārabbhātiādīsū parittamahaggaṭṭhāva dhammā veditabbā. Te hi atītādīni ārabbhā uppajjanti.

1050. Ajjhataṭṭikaniddese tesāṃ tesanti padadvayaṇa sabbasatte pariyaḍiṇi. Ajjhataṭṭaṃ paccattanti ubhayaṃ niyakajjhataḍḍhivacanaṃ. Niyatāti attani jātā. Pāṭipuggalikāti pāṭiyeḍḍassa pāṭiyeḍḍassa puggalassa santakā. Upādiṇṇāti sarīraṭṭhakā. Te hi kammanibbattā vā hontu mā vā, ādinnagahitaparāmaṭṭhavasena pana idha upādiṇṇāti vuttā.

1051. Parasattānanti attānaṃ ṭhapetvā avasesasattānaṃ. Parapuggalānanti tasseeva vevacanaṃ. Sesāṃ heṭṭhā vuttasadisameva. Tadubhayanti taṃ ubhayaṃ.

1053. Ajjhataṭṭārammaṇattikassa paṭhamapade parittamahaggaṭṭhā dhammā veditabbā. Dutīye appamāṇāpi. Tatiye parittamahaggaṭṭhāva. Appamāṇā pana kālena bahiddhā kālena ajjhataṭṭaṃ ārammaṇaṃ na karonti. Sanidassanattikaniddeso uttānoyevāti.

Dukanikkhepakathā

1062. Dukesu adosaniddese mettāyanavasena metti. Mettākāro mettāyanā. Mettāya ayitassa mettāsamaṅgino cittassa bhāvo mettāyitattaṃ. Anudayaṭṭi anuddā, rakkhataṭṭi attho. Anuddākāro anuddāyanā. Anuddāyitassa bhāvo anuddāyitattaṃ. Hitassa esanavasena hitesitā. Anukampanavasena anukampā. Sabbehipi imehi padehi upacārappanāppattā mettāva vuttā. Sesapadehi lokiyaḷokuttaro adoso kathito.

1063. Amohaniddese dukkhe ñāṇanti dukkhasacce paññā. Dukkhasamudayaṭṭiādīsūpi eseṇa nayo. Ettha ca dukkhe ñāṇaṃ savanasammasanapaṭivedhapaccavekkhaṇāsu vattati. Tathā dukkhasamudaye. Nirodhe pana savanapaṭivedhapaccavekkhaṇāsu eva. Tathā paṭipadāya. Pubbanteti atītakoṭṭhāse. Aparanteti anāgatakoṭṭhāse. Pubbantāparanteti tadubhaye. Idappaccayaṭṭapaṭiccasamuppannesu dhammesu ñāṇanti ayaṃ paccayo, idaṃ paccayuppannaṃ, idaṃ paṭicca idaṃ nibbattanti, evaṃ paccayesu ca paccayuppannadhammesu ca ñāṇaṃ.

1065. Lobhaniddeseṇi heṭṭhā anāgatānaṃ padānaṃ ayamattho - rañjanavasena rāgo. Balavarañjanaṭṭhena sārāgo. Visayesu sattānaṃ anuṇayaṇato anuṇayo. Anurujjhatīti anurodho, kāmetīti attho. Yattha katthaci bhavaṇe sattā etāya nandanti, sayaṃ vā nandatīti nandī. Nandī ca sā rañjanaṭṭhena rāgo cāti nandīrāgo. Tattha ekasmiṃ ārammaṇe sakiṃ uppannā taṇhā ‘nandī’. Punappunaṃ uppajjamānā ‘nandīrāgo’ti vuccati. Cittassa sārāgoti yo heṭṭhā balavarañjanaṭṭhena sārāgoti vutto, so na sattassa, cittasseeva sārāgoti attho.

Īcchanti etāya ārammaṇānīti icchā. Bahalākilesabhāvena mucchanti etāya paṇinoti mucchā. Gilitvā pariniṭṭhapetvā gahaṇavasena ajjhosaṇaṃ. Īminā sattā giṇṇhanti, gedhaṃ āpajjantīti gedho; bahalaṭṭhena vā gedho. “Gedhaṃ vā pavanasaṇḍa”nti hi bahalaṭṭheneva vuttaṃ. Anantarapadaṃ upasaggaṇavasena vaḍḍhitayaṃ.

Sabbatobhāgena vā gedhoti paligedho. Sañjanti etenāti saṅgo; lagganaṭṭhena vā saṅgo. Osīdanaṭṭhena paṅko. Ākaḍḍhanavasena ejā. “Ejā imaṃ purisaṃ parikaḍḍhati tassa tasseva bhavassa abhinibbattiya”ti hi vuttaṃ. Vañcanaṭṭhena māyā. Vaṭṭasmiṃ sattānaṃ jananaṭṭhena janikā. “Taṇhā janeti purisaṃ cittamassa vidhāvatī”ti hi vuttaṃ. Vaṭṭasmiṃ satte dukkhena saṃyojayamānā janetīti sañjananī. Ghaṭanaṭṭhena sibbinī. Ayañhi vaṭṭasmiṃ satte cutipaṭisandhivasena sibbatī ghaṭeti, tunnakāro viya pilotikāya pilotikaṃ; tasmā ghaṭanaṭṭhena sibbinīti vuttā. Anekappakāraṃ visayaajālaṃ taṇhāvipphanditanivesasaṅkhātāṃ vā jālamassā atthīti jālinī.

Ākaḍḍhanaṭṭhena sīghasotā saritā viyāti saritā. Allatṭhena vā saritā. Vuttañhetā - “saritāni sinehitāni ca somanassāni bhavanti jantuno”ti. Allāni ceva siniddhāni cāti ayañhettha attho. Visatāti visattikā. Visaṭāti visattikā. Visālāti visattikā. Visakkatīti visattikā. Visamvādikāti visattikā. Visamharatīti visattikā. Visamūlati visattikā. Visaphalāti visattikā. Visaparibhogāti visattikā. Visatā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe dhamme kule gaṇe vitthatāti visattikā. Anayabyasanapāpanaṭṭhena kummānubandhasuttakaṃ viyāti suttaṃ. Vuttañhetā - “suttakanti kho, bhikkhave, nandīrāgassetāṃ adhivacana”nti. Rūpādīsu vitthataṭṭhena visaṭā. Tassa tassa paṭilābhatthāya satte āyūhāpetīti āyūhinī. Ukkaṇṭhituṃ appadānato sahāyaṭṭhena dutiyā. Ayañhi sattānaṃ vaṭṭasmiṃ ukkaṇṭhituṃ na deti, gatagataṭṭhāne piyasahāyo viya abhiramāpeti. Tena vuttaṃ -

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaraṃ;
Itthabhāvaññathābhāvaṃ, saṃsāraṃ nātivattatī”ti.

Paṇidhānakavasena paṇidhi. Bhavanettīti bhavarajju. Etāya hi sattā, rajjuyā gīvāya baddhā goṇā viya, icchicchitaṭṭhānaṃ niyyanti. Taṃ taṃ ārammaṇaṃ vanati bhajati allīyatīti vanaṃ. Vanati yācatīti vā vanaṃ. Vanathoti byañjanena padaṃ vaḍḍhitāṃ. Anatthadukkhānaṃ vā samuṭṭhāpanaṭṭhena gahanaṭṭhena ca vanaṃ viyāti ‘vanaṃ’; balavataṇhāyetāṃ nāmaṃ. Gahanataraṭṭhena pana tato balavatāro ‘vanatho’ nāma. Tena vuttaṃ -

“Vanaṃ chindatha mā rukkhāṃ, vanato jāyate bhayaṃ;
Chetvā vanañca vanathañca, nibbanā hotha bhikkhavo”ti.

Santhavanavasena santhavo; saṃsaggoti attho. So duvidho - taṇhāsanthavo mittasanthavo ca. Tesu idha taṇhāsanthavo adhippeto. Sinehavasena sineho. Ālayakaraṇavasena apekkhatīti apekkhā. Vuttampi cetāṃ - “imāni te deva caturāsītīnagarasahassāni kusāvatīrājadhānīpamukhāni. Ettha deva chandaṃ janehi, jīvite apekkhāṃ karohī”ti. Ālayaṃ karohīti ayañhettha attho. Pāṭiyekke pāṭiyekke ārammaṇe bandhatīti paṭibandhu. Nātakatṭhena vā pāṭiyekko bandhūtipi paṭibandhu. Niccasannissitaṭṭhena hi sattānaṃ taṇhāsamo bandhu nāma natthi.

Ārammaṇānaṃ asanato āsā. Ajjhottharaṇato ceva tittim anupagantvāva paribhuñjanato cāti attho. Āsānavasena āsānā. Āsītassa bhāvo āsītattaṃ. Idāni tassā pavattiṭṭhānaṃ dassetuṃ rūpāsātīdi vuttaṃ. Tattha āsānavasena āsātī āsāya atthaṃ gahetvā rūpe āsā rūpāsātī evaṃ navapi padāni veditabbāni. Ettha ca purimāni pañca pañcakāmaguṇavasena vuttāni. Parikkhāralobhavasena chaṭṭhaṃ. Taṃ visesato pabbajitānaṃ. Tato parāni tīṇi atittiyavattuvasena gahaṭṭhānaṃ. Na hi tesāṃ dhanaputtajīvitehi aññaṃ piyataraṃ atthi. ‘Etaṃ mayhaṃ etaṃ mayha’nti vā ‘asukena me idaṃ dinnaṃ idaṃ dinna’nti vā evaṃ satte jappāpetīti jappā. Parato dve

padāni upasaggena vaḍḍhitāni. Tato param aññenākārena vibhajitum āradhattā puna jappāti vuttaṃ. Jappanākāro jappanā. Jappitassa bhāvo jappitattaṃ. Punappunaṃ visaye lumpati ākaḍḍhatīti lolupo. Lolupassa bhāvo loluppaṃ. Loluppākāro loluppāyanā. Loluppasamaṅgino bhāvo loluppāyitattaṃ.

Pucchañjikatāti yāya taṇhāya lābhaṭṭhānesu, pucchaṃ cālayamānā sunakhā viya, kampamānā vicaranti, taṃ tassā kampanataṇhāya nāmaṃ. Sādhū manāpamanāpe visaye kāmetīti sādhu-kāmo. Tassa bhāvo sādhu-kamyatā. Mātā mātucchātīdi-ke ayuttaṭṭhāne rāgoti adhammarāgo. Yuttaṭṭhānepi balavā hutvā uppannalobho visamalobho. “Rāgo visama”ntiādivacanato vā yuttaṭṭhāne vā ayuttaṭṭhāne vā uppanno chandarāgo adhammaṭṭhena ‘adhammarāgo’, visamaṭṭhena ‘visamalobho’ti veditabbo.

Ārammaṇānaṃ nikāmanavasena nikanti. Nikāmanākāro nikāmanā. Patthanāvasena patthanā. Pihāyanavasena pihanā. Suṭṭhu patthanā sampatthanā. Pañcasu kāmaguṇesu taṇhā kāmataṇhā. Rūpārūpabhava taṇhā bhavataṇhā. Ucchedasaṅkhāte vibhave taṇhā vibhavataṇhā. Suddhe rūpabhavasmiṃyeva taṇhā rūpataṇhā. Arūpabhava taṇhā arūpataṇhā. Ucchedadiṭṭhisahagato rāgo diṭṭhirāgo. Nirodhe taṇhā nirodhataṇhā. Rūpe taṇhā rūpataṇhā. Sadde taṇhā saddataṇhā. Gandhataṇhādīsupi ese-va nayo. Oghādayo vuttatthāva.

Kusaladhamme āvaratīti āvaraṇaṃ. Chādanavasena chādanaṃ. Satte vaṭṭasmiṃ bandhatīti bandhanaṃ. Cittaṃ upagantvā kilissati saṃkiliṭṭhaṃ karotīti upakkilesa. Thāmagataṭṭhena anusetīti anusayo. Uppajjamānā cittaṃ pariyuṭṭhātīti pariyuṭṭhānaṃ; uppajjitum appadānena kusala-cāraṃ gaṇhātīti attho. “Corā magge pariyuṭṭhiṃsu dhuttā magge pariyuṭṭhiṃsū”tiādīsu hi maggaṃ gaṇhiṃsūti attho. Evamidhāpi gahaṇaṭṭhena pariyuṭṭhānaṃ veditabbaṃ. Paliveṭṭhanaṭṭhena latā viyāti latā. “Latā ubbhijja tiṭṭhatī”ti āgataṭṭhānepi ayaṃ taṇhā latāti vuttā. Vividhāni vatthūni icchatīti vevicchaṃ. Vaṭṭadukkhassa mūlanti dukkhamūlaṃ. Tasseva dukkhassa nidānanti dukkhanidānaṃ. Taṃ dukkhaṃ ito pabhavatīti dukkhappabhavo. Bandhanaṭṭhena pāso viyāti pāso. Mārassa pāso mārappāso. Duruggilanaṭṭhena baḷisaṃ viyāti baḷisaṃ. Mārassa baḷisaṃ mārabaḷisaṃ. Taṇhābhibhūtā mārassa visayaṃ nātikkamanti, tesam upari māro vasaṃ vattetīti iminā pariyāyena mārassa visayoti māra-visayo. Sandanaṭṭhena taṇhāva nadī taṇhānadī. Ajjhottharaṇaṭṭhena taṇhāva jālaṃ taṇhājālaṃ. Yathā sunakhā gaddulabaddhā yadicchakaṃ nīyanti, evaṃ taṇhābaddhā sattāpīti daḷhabandhanaṭṭhena gaddulaṃ viyāti gaddulaṃ. Taṇhāva gaddulaṃ taṇhāgaddulaṃ. Duppūraṇaṭṭhena taṇhāva samuddo taṇhāsamuddo.

1066. Dosaniddese anattaṃ me acarīti avuḍḍhiṃ me akāsi. Iminā upāyena sabbapadesu attho veditabbo. Aṭṭhāne vā pana āghātoti akāraṇe kopo -ekacco hi ‘devo ativassatī’ti kuppati, ‘na vassatī’ti kuppati, ‘sūriyo tappatī’ti kuppati, ‘na tappatī’ti kuppati, vāte vāyantepi kuppati, avāyantepi kuppati, sammajjitum asakkonto bodhipaṇṇānaṃ kuppati, cīvaraṃ pārūpitaṃ asakkonto vātassa kuppati, upakkhalitvā khāṇukassa kuppati idaṃ sandhāya vuttaṃ - aṭṭhāne vā pana āghātō jāyatīti. Tattha heṭṭhā navasu ṭhānesu satte ārabba uppannattā kamma-pathabhedo hoti. Aṭṭhānāghātō pana saṅkhāresu uppanno kamma-pathabhedaṃ na karoti. Cittaṃ āghātento uppannoti cittassa āghātō. Tato balavatāro paṭighātō. Paṭihaññānavasena paṭighaṃ. Paṭivirujjhatīti paṭivirodho. Kuppanavasena kopo. Pakopo sampakopoti upasaggena padaṃ vaḍḍhitaṃ. Dussanavasena doso. Padoso sampadosoti

upasaggena padaṃ vaḍḍhitam. Cittassa byāpattīti cittassa vipannatā,
viparivattanākāro. Manaṃ padūsayaṃāno uppajjatīti manopadoso. Kujjhanavasena
kodho. Kujjhanākāro kujjhanā. Kujjhitassa bhāvo kujjhitattam.

Idāni akusalaniddese vuttanayaṃ dassetuṃ doso dussanātiādi vuttaṃ. Tasmā “yo
evarūpo cittassa āghāto...pe... kujjhitatta”nti ca idha vutto, “doso dussanā”tiādinā
nayena heṭṭhā vutto, ayaṃ vuccati dosoti. Evamettha yojanā kātabbā. Evañhi sati
punaruttidoso paṭisedhito hoti. Mohaniddeso amohaniddese vuttapaṭipakkhanayena
veditabbo. Sabbākārena panesa vibhaṅgaṭṭhakathāyaṃ āvi bhavissati.

1079. Tehi dhammehi ye dhammā sahetukāti tehi hetudhammehi ye aññe
hetudhammā vā nahetudhammā vā te sahetukā. Ahetukapadehi eseṃ nayo. Ettha ca
hetu hetuyeva ca hoti, tiṇṇaṃ vā dvinnāṃ vā ekato uppattiyaṃ sahetuko ca.
Vicikicchuddhaccasahagato pana moho hetu ahetuko. Hetusampayuttadukaniddesehi
eseṃ nayo.

1091. Saṅkhatadukaniddese purimaduke vuttaṃ asaṅkhatadhātuṃ sandhāya yo eva
so dhammoti ekavacananiddeso kato. Purimaduke pana bahuvacanasena pucchāya
uddhaṭṭatā ime dhammā appaccayāti pucchānusandhinayena bahuvacanaṃ kataṃ.
Ime dhammā sanidassanātiādisupi eseṃ nayo.

1101. Kenaci viññeyyadukaniddese cakkhuviññeyyāti cakkhuviññāṇena vijānitabbā.
Sesapadesupi eseṃ nayo. Ettha ca kenaci viññeyyāti cakkhuviññāṇādisu kenaci
ekena cakkhuviññāṇena vā sotaviññāṇena vā vijānitabbā. Kenaci na viññeyyāti
teneva cakkhuviññāṇena vā sotaviññāṇena vā na vijānitabbā. ‘Evaṃ sante dvinnampi
padānaṃ atthanānattato duko hoti’ti heṭṭhā vuttattā ‘ye te dhammā cakkhuviññeyyā
na te dhammā sotaviññeyyā’ti ayaṃ duko na hoti. Rūpaṃ pana cakkhuviññeyyaṃ
saddo na cakkhuviññeyyoti imamatthaṃ gahetvā ‘ye te dhammā cakkhuviññeyyā na
te dhammā sotaviññeyyā, ye vā pana te dhammā sotaviññeyyā na te dhammā
cakkhuviññeyyā’ti ayameko dukoti veditabbo. Evaṃ ekekāndriyamūlake cattāro
cattāro katvā vīsati dukā vibhattāti veditabbā.

Kim pana ‘manoviññāṇena kenaci viññeyyā kenaci na viññeyyā’ natthi? Tenettha
dukā na vuttāti? No natthi, vavatthānābhāvato pana na vuttā. Na hi, yathā
cakkhuviññāṇena aviññeyyā evāti vavatthānaṃ atthi, evaṃ manoviññāṇenāpīti
vavatthānābhāvato ettha dukā na vuttā. Manoviññāṇena pana kenaci viññeyyā ceva
aviññeyyā cāti ayamattho atthi. Tasmā so avuttopi yathālābhavasena veditabbo.
Manoviññāṇanti hi saṅkhyāṃ gatehi kāmāvacaradhammehi kāmāvacaradhammā eva
tāva kehici viññeyyā kehici aviññeyyā. Tehiyeva rūpāvacarādidhammāpi kehici
viññeyyā kehici aviññeyyā. Rūpāvacarehi kāmāvacarā kehici viññeyyā kehici
aviññeyyā. Teheva rūpāvacarādayopi kehici viññeyyā kehici aviññeyyā.
Arūpāvacarehi pana kāmāvacarā rūpāvacarā apariyāpannā ca neva viññeyyā.
Arūpāvacarā pana kehici viññeyyā kehici aviññeyyā. Tepi ca kecideva viññeyyā keci
aviññeyyā. Apariyāpannehi kāmāvacarādayo neva viññeyyā. Apariyāpannā pana
nibbānena aviññeyyattā kehici viññeyyā kehici aviññeyyā. Tepi ca maggaphalānaṃ
aviññeyyattā kecideva viññeyyā keci aviññeyyāti.

1102. Āsavaniddese pañcakāmaguṇiko rāgo kāmāsavo nāma. Rūpārūpabhavesu
chandarāgo jhānanikanti sassataditṭhisahajāto rāgo bhavavasena patthanā
bhavāsavo nāma. Dvāsaṭṭhi ditṭhiyo ditṭhāsavo nāma. Atṭhasu ṭhānesu aññāṇaṃ
avijjāsavo nāma. Tattha tattha āgatesu pana āsavesu asammohatthaṃ

ekavidhādibhedo veditabbo. Atthato hete cirapārīvāsīyaṭṭhena āsavāti evaṃ ekavidhāva honti. Vinaye pana “diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya saṃparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāyā”ti duvidhena āgatā. Suttante saḷāyatane tāva “tayome, āvuso, āsavā - kāmāsavo bhavāsavo avijjāsavo”ti tividhena āgatā. Nibbedhikapariyāye “atthi, bhikkhave, āsavā nirayagamanīyā, atthi āsavā tiracchānayanigamanīyā, atthi āsavā pettivisayagamanīyā, atthi āsavā manussalokagamanīyā, atthi āsavā devalokagamanīyā”ti pañcavidhena āgatā. Chakkanipāte āhuneyyasutte - “atthi āsavā saṃvarā pahātabbā, atthi āsavā paṭisevanā pahātabbā, atthi āsavā adhivāsanaṃ pahātabbā, atthi āsavā parivajjanaṃ pahātabbā, atthi āsavā vinodanā pahātabbā, atthi āsavā bhāvanā pahātabbā”ti chabbidhena āgatā. Sabbāsavapariyāye ‘dassanapahātabbehi’ saddhiṃ sattavidhena āgatā. Idha panete kāmāsavādibhedato catubbidhena āgatā. Tatrāyaṃ vacanatto - pañcakāmaguṇasaṅkhāte kāme āsavo ‘kāmāsavo’. Rūpārūpasaṅkhāte kammato ca upapattito ca duvidhepi bhavā āsavo ‘bhavāsavo’. Diṭṭhi eva āsavo ‘diṭṭhāsavo’. Avijjāva āsavo ‘avijjāsavo’.

1103. Kāmesūti pañcasu kāmaguṇesu. Kāmacchandoti kāmasaṅkhāto chando, na kattukamyatāchando, na dhammacchando. Kāmanavasena rajjanavasena ca kāmoyeva rāgo kāmārāgo. Kāmanavasena nandanavasena ca kāmova nandīti kāmanandī. Evaṃ sabbattha kāmattamaṃ viditvā taṇhāyanaṭṭhena kāmataṇhā, sinehanaṭṭhena kāmasineho, pariḍayhanaṭṭhena kāmapiṇḍāho, mucchanatṭhena kāmamucchā, gilitvā pariniṭṭhāpanatṭhena kāmajjhosaṇanti veditabbaṃ. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ aṭṭhahi padehi vibhatto kāmāsavo nāma vuccati.

1104. Bhavesu bhavachandoti rūpārūpabhavesu bhavapatthanāvaseneva pavatto chando ‘bhavachando’. Sesapadānīpi imināva nayena veditabbāni.

1105. Sassato lokoti vātiādīhi dasahākārehi diṭṭhippabhedova vutto. Tattha sassato lokoti ettha khandhapañcakaṃ lokoti gahetvā ‘ayaṃ loko nicco dhuvo sabbakāliko’ti gaṇhantassa ‘sassata’nti gahaṇākārappavattā diṭṭhi. Asassatoti tameva lokaṃ ‘ucchiṇṇatīti vinassatī’ti gaṇhantassa ucchedagahaṇākārappavattā diṭṭhi. Antavāti parittakasiṇalābhino ‘suppamatte vā sarāvamatte vā’ kasiṇe samāpannassa antosamāpattiyāṃ pavattitarūpārūpadhamme lokoti ca kasiṇaparicchedantena ca ‘antavā’ti gaṇhantassa ‘antavā loko’ti gahaṇākārappavattā diṭṭhi. Sā sassatadiṭṭhipi hoti ucchedadiṭṭhipi. Vipulakasiṇalābhino pana tasmīṃ kasiṇe samāpannassa antosamāpattiyāṃ pavattitarūpārūpadhamme lokoti ca kasiṇaparicchedantena ca ‘ananto’ti gaṇhantassa ‘anantavā loko’ti gahaṇākārappavattā diṭṭhi. Sā sassatadiṭṭhipi hoti, ucchedadiṭṭhipi.

Taṃ jīvaṃ taṃ sarīranti bhedanadhammassa sarīrasseva ‘jīva’nti gahitattā sarīre ucchiṇṇamāne ‘jīvampi ucchiṇṇatī’ti ucchedagahaṇākārappavattā diṭṭhi. Dutiyapade sarīrato aññassa jīvassa gahitattā sarīre ucchiṇṇamānēpi ‘jīvaṃ na ucchiṇṇatī’ti sassatagahaṇākārappavattā diṭṭhi. Hoti tathāgato paraṃ maraṇātiādīsu satto tathāgato nāma. So paraṃ maraṇā hotīti gaṇhato paṭhamā sassatadiṭṭhi. Na hotīti gaṇhato dutiyā ucchedadiṭṭhi. Hoti ca na ca hotīti gaṇhato tatiyā ekaccasassatadiṭṭhi. Neva hoti na nahotīti gaṇhato catutthā amarāvikkhepaditṭhi. Ime dhammā āsavāti ime kāmāsavañca bhavāsavañca rāgavasena ekato katvā, saṅkhepato tayo, vitthārato cattāro dhammā āsavā nāma.

Yo pana brahmānaṃ vimānakapparukkhaābharaṇesu chandarāgo uppajjati, so kāmāsavo hoti na hotīti? Na hoti. Kasmā? Pañcakāmaguṇikassa rāgassa idheva pahīnattā. Hetugocchakaṃ pana patvā lobho hetu nāma hoti. Ganthagocchakaṃ patvā abhiññhākāyagantho nāma. Kilesagocchakaṃ patvā lobho kilesa nāma hoti. Diṭṭhisahajāto pana rāgo kāmāsavo hoti na hotīti? Na hoti; diṭṭhirāgo nāma hoti. Vuttañhetam “diṭṭhirāgaratte purisapuggale dinnadānaṃ na mahapphalaṃ hoti, na mahānisaṃsa”nti.

Ime pana āsave kilesapaṭipāṭiyāpi āharitum vaṭṭati, maggapaṭipāṭiyāpi. Kilesapaṭipāṭiyā kāmāsavo anāgāmmaggena pahīyati, bhavāsavo arahattamaggena, diṭṭhāsavo sotāpattimaggena, avijjāsavo arahattamaggena. Maggapaṭipāṭiyā sotāpattimaggena diṭṭhāsavo pahīyati, anāgāmmaggena kāmāsavo, arahattamaggena bhavāsavo avijjāsavo cāti.

1121. Saṃyojanesu mānaniddese seyyohamasmīti mānoti uttamatṭhena ‘ahaṃ seyyo’ti evaṃ uppannamāno. Sadisohamasmīti mānoti samasamatṭhena ‘ahaṃ sadiso’ti evaṃ uppannamāno. Hīnohamasmīti mānoti lāmakatṭhena ‘ahaṃ hīno’ti evaṃ uppannamāno. Evaṃ seyyamāno sadisamāno hīnamānoti ime tayo mānā tiṇṇaṃ janānaṃ uppajjanti. Seyyassāpi hi ‘ahaṃ seyyo sadiso hīno’ti tayo mānā uppajjanti. Sadisassāpi, hīnassāpi. Tattha seyyassa seyyamānova yāthāvamāno, itare dve yāthāvamānā. Sadisassa sadisamānova...pe... hīnassa hīnamānova yāthāvamāno, itare dve yāthāvamānā. Iminā kiṃ kathitaṃ? Ekassa tayo mānā uppajjantīti kathitaṃ. Khuddakavatthuke pana paṭhamakamānabhājanīye eko māno tiṇṇaṃ janānaṃ uppajjatīti kathito.

Mānakaraṇavasena māno. Maññanā maññitattanti ākārabhāvaniddesā. Ussitatṭhena unnati. Yassuppajjati taṃ puggalaṃ unnāmeti, ukkhipitvā ṭhapetīti unnamo. Samussitatṭhena dhajo. Ukkhipanatṭhena cittaṃ sampaggaṇhātīti sampaggāho. Ketu vuccati bahūsu dhajesu accuggatadhajo. Mānopi punappunaṃ uppajjamāno aparāpare upādāya accuggatatṭhena ketu viyāti ‘ketu’. Ketum icchatīti ketukamyam, tassa bhāvo ketukamyatā. Sā pana cittassa, na attano. Tena vuttaṃ - ‘ketukamyatā cittassā’ti. Mānasampayuttañhi cittaṃ ketum icchatī. Tassa ca bhāvo ketukamyatā; ketusaṅkhāto mānoti.

1126. Issāniddese yā paralābhasakkāragarukāramānanavandanapūjanāsu issāti yā etesu paresaṃ lābhādīsu ‘kiṃ iminā imesa’nti parasampattikhiyyanalakkhaṇā issā. Tattha lābhoti cīvarādīnaṃ catunnaṃ paccayānaṃ paṭilābho. Issukī hi puggalo parassa taṃ lābhaṃ khiyyati, ‘kiṃ imassa iminā’ti na icchatī. Sakkāroti tesameva paccayānaṃ sukatānaṃ sundarānaṃ paṭilābho. Garukāroti garukiriyā, bhāriyakaraṇaṃ. Mānananti manena piyakaraṇaṃ. Vandananti pañcapaṭiṭṭhitena vandanaṃ. Pūjanāti gandhamālādīhi pūjanā. Issāyanavasena issā. Issākāro issāyanā. Issāyitabhāvo issāyitattaṃ. Usūyādīni issādivevacanāni.

Imissā pana issāya khiyyanalakkhaṇaṃ āgārikenāpi anāgārikenāpi dīpetabbaṃ. Āgāriko hi ekacco kasivaññijādīsu aññatarena ājīvena attano purisakāraṃ nissāya bhaddakaṃ yānaṃ vā vāhanaṃ vā ratanaṃ vā labhati. Aparo tassa alābhatthiko tena lābhena na tussati. ‘Kadā nu kho esa imāya sampattiyā parihāyitvā kapaṇo hutvā carissatī’ti cintetvā ekena kāraṇena tasmīṃ tāya sampattiyā parihīne attamano hoti. Anāgārikopi eko issāmanako aññaṃ attano sutapariyattiādīni nissāya

uppannalābhādisampattiṃ disvā ‘kadā nu kho eso imehi lābhādīhi parihāyissatī’ti cintetvā, yadā taṃ ekena kāraṇena parihīnaṃ passati, tadā attamano hoti. Evaṃ parasampattikhiyyanalakkhaṇā ‘issā’ti veditabbā.

1127. Macchariyaniddese vatthuto macchariyadassanattamaṃ ‘pañca macchariyāni āvāsamacchariya’ntiādi vuttaṃ. Tattha āvāse macchariyaṃ āvāsamacchariyaṃ. Sesapadesupi eseṇa nayo.

Āvāso nāma sakalārāmaṃ pariveṇampi ekovarakopi rattiṭṭhānadivāṭṭhānādīni. Tesu vasantā sukhaṃ vāsanti paccaye labhanti. Eko bhikkhu vattasampannasēva pesalassa bhikkhuno tattha āgamaṃ na icchati. Āgatopi ‘khippaṃ gacchatū’ti cinteti. Imaṃ ‘āvāsamacchariyaṃ’ nāma. Bhaṇḍanakāraḍānaṃ pana tattha vāsaṃ anicchato āvāsamacchariyaṃ nāma na hoti.

Kulanti upaṭṭhākakulampi ṇātikulampi. Tattha aññaṃ upasaṅkamaṃ anicchato kulamacchariyaṃ hoti. Pāpappuggalassa pana upasaṅkamaṃ anicchantopi maccharī nāma na hoti. So hi tesāṃ pasādaḍhedāya paṭipajjati. Pasādaṃ rakkhituṃ samatthasēva pana bhikkhuno tattha upasaṅkamaṃ anicchato maccharī nāma hoti.

Lābhoti catupaccayaḷābhova. Taṃ aññaṃ sīlavantēyeva labhante ‘mā labhatū’ti cintentassa lābhamacchariyaṃ hoti. Yo pana saddhādeyyaṃ vinipāteti, aparibhogadupparibhogādivasena vināseti, pūtibhāvaṃ gacchantampi aññaṃ na deti, taṃ disvā ‘sace imaṃ esa na labheyya, aññaṃ sīlavā labheyya, paribhogaṃ gaccheyyā’ti cintentassa macchariyaṃ nāma natthi.

Vaṇṇo nāma sarīravaṇṇopi guṇavaṇṇopi. Tattha sarīravaṇṇe maccharipuggalo ‘paro pāsādiko rūpavā’ti vutte taṃ na kathetukāmo hoti. Guṇavaṇṇamaccharī sīlena dhutaṅgena paṭipadāya ācārena vaṇṇaṃ na kathetukāmo hoti.

Dhammoti pariyattidhammo ca paṭivedhadhammo ca. Tattha ariyasāvakā paṭivedhadhammaṃ na maccharāyanti, attanā paṭividdhadhamme sadevakassa lokassa paṭivedhaṃ icchanti. Taṃ pana paṭivedhaṃ ‘pare jānantū’ti icchanti. Tantidhammeyeva pana dhammamacchariyaṃ nāma hoti. Tena samannāgato puggalo yaṃ guḷhaṃ ganthaṃ vā kathāmaggaṃ vā jānāti taṃ aññaṃ na jānāpetukāmo hoti. Yo pana puggalaṃ upaparikkhitvā dhammānuggahena, dhammaṃ vā upaparikkhitvā puggalānuggahena na deti, ayaṃ dhammamaccharī nāma na hoti.

Tattha ekacco puggalo lolo hoti, kālena samaṇo hoti, kālena brāhmaṇo, kālena nigaṇṭho. Yo hi bhikkhu ‘ayaṃ puggalo pavenīāgataṃ tantīṃ saṇhaṃ sukhumaṃ dhammantaraṃ bhinditvā āluḷissatī’ti na deti, ayaṃ puggalaṃ upaparikkhitvā dhammānuggahena na deti nāma. Yo pana ‘ayaṃ dhammo saṇho sukhumo, sacāyaṃ puggalo gaṇhissati aññaṃ byākaritvā attānaṃ āvikatvā nassissatī’ti na deti, ayaṃ dhammaṃ upaparikkhitvā puggalānuggahena na deti nāma. Yo pana ‘sacāyaṃ imaṃ dhammaṃ gaṇhissati, amhākaṃ samayaṃ bhindituṃ samattho bhavissatī’ti na deti, ayaṃ dhammamaccharī nāma hoti.

Imesu pañcasu macchariyesu āvāsamacchariyena tāva yakkho vā peto vā hutvā tasseva āvāsassa saṅkāraṃ sīseṇa ukkhipitvā vicarati. Kulamacchariyena tasmīṃ kule aññaṃ dānaṃ ānādanāni karonte disvā ‘bhinnaṃ vatidaṃ kulaṃ mama’ti cintayato lohitaṃ mukhato uggaḍḍhati, kucchivirecanaṃ hoti, antāni

sīlabbataparāmāso ‘idameva sacca’ntiadinā ākārena nābhinivisati, ‘sīlena suddhī’tiadinā eva pana abhinivisati, tasmā micchādīṭṭhibhūtampi taṃ paṭikkhipanto ‘ṭhapetvā’ti āha.

1162. Nīvaraṇagocchakassa thinamiddhaniddese cittassa akallatāti cittassa gilānabhāvo. Gilāno hi akallakoti vuccati. Vinayepi vuttaṃ - “nāhaṃ, bhante, akallako”ti. Akammaññatāti cittagelaññasaṅkhātova akammaññatākāro. Olīyanāti olīyanākāro. Iriyāpathikacittañhi iriyāpathaṃ sandhāretuṃ asakkontaṃ, rukkhe vagguli viya, khīle laggitaphāṇitavārako viya ca, olīyati. Tassa taṃ ākāraṃ sandhāya olīyanāti vuttaṃ. Dutiyapadaṃ upasaggavasena vaḍḍhitaṃ. Līnanti avipphārikatāya paṭikuṭantaṃ. Itare dve ākārabhāvaniddesā. Thinanti sappiṇḍo viya avipphārikatāya ghanabhāvena ṭhitaṃ. Thiyanāti ākāraniddeso. Thiyitabhāvo thiyitattaṃ, avipphāravaseneva thaddhatāti attho.

1163. Kāyassāti khandhattayasaṅkhātassa nāmakāyassa. Akallatā akammaññatāti hetṭhā vuttanayameva. Megho viya ākāsaṃ kāyaṃ onayhatīti onāho. Sabbatobhāgena onāho pariyonāho. Abbhantare samorundhatīti antosamorodho. Yathā hi nagare rundhitvā gahite manussā bahi nikkhamituṃ na labhanti, evampi middhena samoruddhā dhammā vipphāravasena nikkhamituṃ na labhanti. Tasmā antosamorodhoti vuttaṃ. Medhatīti middhaṃ; akammaññabhāvena vihiṃsatīti attho. Supanti tenāti soppaṃ. Akkhidalādīnaṃ pacalabhāvaṃ karotīti pacalāyikā. Supanā supitattanti ākārabhāvaniddesā. Yaṃ pana tesam purato soppapadaṃ tassa punavacane kāraṇaṃ vuttameva. Idaṃ vuccati thinamiddhanīvaraṇanti idaṃ thinañca middhañca ekato katvā āvaraṇaṭṭhena thinamiddhanīvaraṇanti vuccati. Yaṃ yebhuyyena sekkhaputhujjanānaṃ niddāya pubbabhāgaaparabhāgesu uppajjati taṃ arahattamaggena samucchiṇṇanti. Khīṇāsavānaṃ pana karajakāyassa dubbalabhāvena bhavaṅgotaraṇaṃ hoti, tasmīṃ asammisse vattamāne te supanti, sā nesaṃ niddā nāma hoti. Tenāha bhagavā - “abhiṇāmi kho panāhaṃ, aggivessana, gimhānaṃ pacchime māse catugguṇaṃ saṅghāṭiṃ paññāpetvā dakkhiṇena passena sato sampajāno niddaṃ okkamitā”ti. Evarūpo panāyaṃ karajakāyassa dubbalabhāvo na maggavajjho, upādinnakepi anupādinnakepi labbhati. Upādinnake labbhamāno yadā khīṇāsavo dīghamaggaṃ gato hoti, aññataraṃ vā pana kammaṃ katvā kilanto, evarūpe kāle labbhati. Anupādinnake labbhamāno paṇṇapupphesu labbhati. Ekaccānañhi rukkhānaṃ paṇṇāni sūriyātapena pasāriyanti rattiṃ paṭikuṭanti, padumapupphādīni sūriyātapena pupphanti, rattiṃ puna paṭikuṭanti. Idaṃ pana middhaṃ akusalattā khīṇāsavānaṃ na hotīti.

Tattha siyā - “na middhaṃ akusalaṃ. Kasmā? Rūpattā. Rūpañhi abyākataṃ. Idañca rūpaṃ. Tenevettha ‘kāyassa akallatā akammaññatā’ti kāyaggahaṇaṃ kata”nti. Yadi ‘kāyassā’ti vuttamattenevettaṃ rūpaṃ, kāyapassaddhādayopi dhammā rūpameva bhaveyyuṃ. ‘Sukhañca kāyena paṭisaṃvedeti’ ‘kāyena ceva paramasaccaṃ sacchikarotī’ti sukhapaṭisaṃvedanaparamatthasaccasacchikaraṇāni rūpakāyeneva siyuṃ. Tasmā na vattabbametam ‘rūpaṃ middha’nti. Nāmakāyo hettha kāyo nāma. Yadi nāmakāyo, atha kasmā ‘soppaṃ pacalāyikā’ti vuttaṃ? Na hi nāmakāyo supati, na ca pacalāyatīti. ‘Liṅgādīni viya indriyassa, tassa phalattā. Yathā hi ‘itthiliṅgaṃ itthinimittaṃ itthikuttaṃ itthākappa’ti imāni liṅgādīni itthindriyassa phalattā vuttāni, evaṃ imassāpi nāmakāyagelaññasaṅkhātassa middhassa phalattā soppādīni vuttāni. Middhe hi sati tāni hontīti. Phalūpacārena, middhaṃ arūpampi samānaṃ ‘soppaṃ pacalāyikā supanā supitatta’nti vuttaṃ.

‘Akkhidālādīnaṃ pacalabhāvaṃ karotīti pacalāyikā’ti vacanatthenāpi cāyamattho sādhitoyevāti na rūpaṃ middhaṃ. Onāhādīhipi cassa arūpabhāvo dīpitoyeva. Na hi rūpaṃ nāmakāyassa ‘onāho pariyonāho antosamorodho’ hotīti. ‘Nanu ca imināva kāraṇenetaṃ rūpaṃ? Na hi arūpaṃ kassaci onāho, na pariyonāho, na antosamorodho hotī’ti. Yadi evaṃ, āvaraṇampi na bhavēyya. Tasmā. Yathā kāmacchandādayo arūpadhammā āvaraṇaṭṭhena nīvaraṇā, evaṃ imassāpi onāhanādiatthena onāhādītā veditabbā. Apica “pañca nīvaraṇe pahāya cetaso upakkilese paññāya dubbalīkaraṇe”ti vacanatopetaṃ arūpaṃ. Na hi rūpaṃ cittupakkilesa, na paññāya dubbalīkaraṇaṃ hotīti.

Kasmā na hoti? Nanu vuttaṃ -

“Santi, bhikkhave, eke samaṇabrāhmaṇā suraṃ pivanti merayaṃ, surāmerayapānā appaṭiviratā, ayaṃ, bhikkhave, paṭhamo samaṇabrāhmaṇānaṃ upakkilesa”ti.

Aparampi vuttaṃ “cha khome, gahapatiputta, ādīnavā surāmerayamajjapamādaṭṭhānānuyoge - sandiṭṭhikā dhanajāni, kalahappavaḍḍhanī, rogānaṃ āyatanā, akittisañjananī, kopīnanidaṃsanī, paññāya dubbalīkaraṇīteva chaṭṭhaṃ padaṃ bhavati”ti. Paccakkhatopi cetāṃ siddhameva. Yathā majje udaragate, cittaṃ saṃkilissati, paññā dubbalā hoti, tasmā majjaṃ viya middhampi cittaṃsaṃkilesa ceva paññāya dubbalīkaraṇaṃ siyāti. Na, paccayaniddesato. Yadi hi majjaṃ saṃkilesa bhavēyya, so “ime pañca nīvaraṇe pahāya cetaso upakkilese”ti vā, “evameva kho, bhikkhave, pañcime cittassa upakkilesā, yehi upakkilesehi upakkiliṭṭhaṃ cittaṃ na ceva mudu hoti, na ca kammaniyā, na ca pabhassaraṃ, pabhaṅgu ca, na ca sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Katame pañca? Kāmacchando, bhikkhave, cittassa upakkilesa”ti vā, “katame ca, bhikkhave, cittassa upakkilesā? Abhiijhā visamalobho cittassa upakkilesa”ti vā - evamādisu upakkilesaniddesesu niddesaṃ āgacchēyya. Yasmā pana tasmim piṭe upakkilesā uppajjanti ye cittaṃsaṃkilesā ceva paññāya ca dubbalīkaraṇā honti, tasmā taṃ tesāṃ paccayattā paccayaniddesato evaṃ vuttaṃ. Middhaṃ pana sayameva cittassa saṃkilesa ceva paññāya dubbalīkaraṇaṃcāti arūpameva middhaṃ.

Kiñca bhiyyo? Sampayogavacanato. “Thinamidghanīvaraṇaṃ avijjānīvaraṇena nīvaraṇaṃceva nīvaraṇasampayuttañcā”ti hi vuttaṃ. Tasmā sampayogavacanato nayidaṃ rūpaṃ. Na hi rūpaṃ sampayuttasaṅkhyāṃ labhatīti. Athāpi siyā - ‘yathālābhavasenetaṃ vuttaṃ. Yathā hi “sippisambukampi sakkharakathalampi macchagumbampi carantampi tiṭṭhantampi”ti evaṃ ekato katvā yathālābhavasena vuttaṃ. Sakkharakathalañhi tiṭṭhati yeva na carati, itaradvayaṃ tiṭṭhatipi caratipi. Evamidhāpi middhaṃ nīvaraṇameva, na sampayuttaṃ, thināṃ nīvaraṇampi sampayuttampi sabbāṃ ekato katvā yathālābhavasena “nīvaraṇaṃceva nīvaraṇasampayuttañcā”ti vuttaṃ. Middhaṃ pana yathā sakkharakathalaṃ tiṭṭhateva na carati, evaṃ nīvaraṇameva, na sampayuttaṃ. Tasmā rūpameva middhanti. Na, rūpabhāvāsiddhito. Sakkharakathalañhi na caratīti vināpi suttena siddhaṃ. Tasmā tattha yathālābhavasenattho hotu. Middhaṃ pana rūpanti asiddhametaṃ. Na sakkā tassa iminā suttena rūpabhāvo sādhetunti middhassa rūpabhāvāsiddhito na idaṃ yathālābhavasena vuttanti arūpameva middhaṃ.

Kiñca bhiyyo? ‘Cattattā’tiādivacanato. Vibhaṅgasmiñhi “vigatathinamidhoti tassa thinamidhassa cattattā vantattā muttattā pahīnattā paṭinissatṭhattā, tena vuccati vigatathinamidho”ti ca, “idaṃ cittaṃ imamhā thinamidhā sodheti visodheti

parisodheti moceti vimoceti parimoceti, tena vuccati thinamiddhā cittaṃ parisodheti” cāti - evaṃ ‘cattattā’tiādi vuttaṃ. Na ca ‘rūpaṃ’ evaṃ vuccati, tasmāpi arūpameva middhanti. Na, cittaṃjassāsambhavavacanato. Tividhañhi middhaṃ - cittaṃ utujaṃ āhārajaṃ. Tasmā yaṃ tattha cittaṃ tassa vibhaṅge jhānacittehi asambhavo vutto, na arūpabhāvo sādhitoti rūpameva middhanti. Na, rūpabhāvāsiddhitova. Middhassa hi rūpabhāve siddhe sakkā etaṃ laddhuṃ. Tattha cittaṃjassāsambhavo vutto. So eva ca na sijjhatīti arūpameva middhaṃ.

Kiñca bhiyyo? Pahānavacanato. Bhagavatā hi “cha, bhikkhave, dhamme pahāya bhabbo paṭhamajjhānaṃ upasampajja viharituṃ; katame cha? Kāmacchandaṃ, byāpādaṃ, thinamiddhaṃ, uddhaccaṃ, kakkuccaṃ, vicikicchaṃ; kāmesu kho panassa ādīnavo sammapaññāya sudiṭṭho hotī”ti ca, “ime pañca nīvaraṇe pahāya balavatiyā paññāya attatthaṃ vā paratthaṃ vā ñassatī”ti ca ādīsu middhassāpi pahānaṃ vuttaṃ. Na ca rūpaṃ pahātabbaṃ. Yathāha - “rūpakkhando abhiññeyyo, pariññeyyo, na pahātabbo, na bhāvetabbo na sacchikātabbo”ti imassāpi pahānavacanato arūpameva middhanti. Na, rūpassāpi pahānavacanato. “Rūpaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ, taṃ pajahathā”ti. Ettha hi rūpassāpi pahānaṃ vuttameva. Tasmā akāraṇametanti. Na, aññathā vuttattā. Tasmiñhi sutte “yo, bhikkhave, rūpe chandarāgavinayo taṃ tattha pahāna”nti evaṃ chandarāgappahānavasena rūpassa pahānaṃ vuttaṃ, na yathā “cha dhamme pahāya pañca nīvaraṇe pahāyā”ti evaṃ pahātabbameva vuttanti, aññathā vuttattā, na rūpaṃ middhaṃ. Tasmā yānetāni “so ime pañca nīvaraṇe pahāya cetaso upakkilese”tiādīni suttāni vuttāni, etehi ceva aññehi ca suttehi arūpameva middhanti veditabbaṃ. Tathā hi -

“Pañcime, bhikkhave, āvaraṇā nīvaraṇā cetaso ajjhāruhā paññāya dubbalīkaraṇā. Katame pañca? Kāmacchando, bhikkhave, āvaraṇo nīvaraṇo...pe... thinamiddhaṃ, bhikkhave, āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ cetaso ajjhāruhaṃ paññāya dubbalīkaraṇa”nti ca, “thinamiddhanīvaraṇaṃ, bhikkhave, andhakaraṇaṃ acakkhukaraṇaṃ aññānakaraṇaṃ paññānīrodhikaṃ vighātapakkhikaṃ anibbānasaṃvattanika”nti ca, “evameva kho, brāhmaṇa, yasmiṃ samaye thinamiddhapariyuṭṭhitena cetasā viharati thinamiddhaparetenā”ti ca, “ayoniso, bhikkhave, manasikaroto anuppanno ceva kāmacchando uppajjati...pe... anuppannañceva thinamiddhaṃ uppajjati”ti ca, “kevalohāyaṃ, bhikkhave, akusalarāsi yadidaṃ pañca nīvaraṇā”ti ca -

Evamādinī ca anekāni etassa arūpabhāvajotakāneva suttāni vuttāni. Yasmā cetam arūpaṃ tasmā āruppepi uppajjati. Vuttañhetam mahāpakaraṇe paṭṭhāne - “nīvaraṇaṃ dhammaṃ paṭicca nīvaraṇo dhammo uppajjati, na purejātapaccayā”ti etassa vibhaṅge “āruppe kāmacchandanaīvaraṇaṃ paṭicca thinamiddhaṃ... uddhaccaṃ avijjānīvaraṇa”nti sabbaṃ vitthāretabbaṃ. Tasmā sanniṭṭhānamettha gantabbaṃ arūpameva middhanti.

1166. Kukkuccaniddese akappiye kappiyasaññitātiādīni mūlato kukkuccadassanatthaṃ vuttāni. Evaṃsaññitāya hi kate vītikamme, niṭṭhite vatthujjhācāre, puna sañjātasatinopi ‘duṭṭhu mayā kata’nti evaṃ anutappamānassa pacchānutāpavasenetam uppajjati. Tena taṃ mūlato dassetuṃ ‘akappiye kappiyasaññitā’tiādi vuttaṃ. Tattha akappiyabhojanaṃ kappiyasaññi hutvā paribhuñjati, akappiyamaṃsaṃ kappiyamaṃsasaññi hutvā, acchamaṃsaṃ sūkaramaṃsanti, dīpimaṃsaṃ vā migamaṃsanti khādati; kāle vītivatte kālasaññāya, pavāretvā appavāritasaññāya, pattasmiṃ raje patite paṭiggahitasaññāya bhuñjati - evaṃ ‘akappiye kappiyasaññāya’ vītikkaṃ karoti nāma. Sūkaramaṃsaṃ pana

acchamaṃsasaññāya khādamāno, kāle ca vikālasaññāya bhuñjamāno ‘kappiye akappiyasaññitāya’ vītikkamaṃ karoti nāma. Anavajjaṃ pana kiñcideva vajjasaññitāya, vajjañca anavajjasaññitāya karonto ‘anavajje vajjasaññāya vajje ca anavajjasaññāya’ vītikkamaṃ karoti nāma. Yasmā panetaṃ “akataṃ vata me kalyāṇaṃ, akataṃ kusalaṃ, akataṃ bhīruttāṇaṃ, kataṃ pāpaṃ, kataṃ luddaṃ, kataṃ kibbisa”nti evaṃ anavajje vajjasaññitāyapi kate vītikkame uppajjati, tasmāssa aññampi vatthum anujānanto yaṃ evarūpantiādimāha.

Tattha kukkucapadaṃ vuttatthameva. Kukkuccāyanākāro kukkuccāyanā. Kukkuccena ayitassa bhāvo kukkuccāyitattaṃ. Cetaso vipphaṇṇasāroti ettha katākatassa sāvajjānavajjassa vā abhimukhagamaṇaṃ ‘vipphaṇṇasāro’ nāma. Yasmā pana so kataṃ vā pāpaṃ akataṃ na karoti, akataṃ vā kalyāṇaṃ kataṃ na karoti, tasmā virūpo kucchito vā paṇṇasāroti ‘vipphaṇṇasāro’. So pana cetaso, na sattassāti ñāpanatthaṃ ‘cetaso’ vipphaṇṇasāroti vuttaṃ. Ayamassa sabhāvaniddeso. Uppajjamānaṃ pana kukkucçaṃ āraggaṃiva kaṃsapattaṃ maṇaṃ vilikhamānameva uppajjati, tasmā manovilekhoti vuttaṃ. Ayamassa kiccaniddeso. Yaṃ pana vinaye “atha kho āyasmā sārīputto bhagavatā paṭikkhittaṃ anuvasitvā anuvasitvā āvasathapiṇḍaṃ paribhuñjitu”nti kukkuccāyanto na paṭiggahesīti kukkucçaṃ āgataṃ, na taṃ nīvaraṇaṃ. Na hi arahato ‘duṭṭhu mayā idaṃ kata’nti evaṃ anutāpo atthi. Nīvaraṇapatirūpaṃ panetaṃ ‘kappati na kappatī’ti vīmaṃsanasaṅkhātaṃ vinayakukkucçaṃ nāma.

1176. “Katame dhammā nīvaraṇā ceva nīvaraṇasampayuttā cā”ti padassa niddese yasmā thinamiddhaṃ aññamaññaṃ na vijahati, tasmā thinamiddhanīvaraṇaṃ avijjānīvaraṇena nīvaraṇaṇceva nīvaraṇasampayuttañcāti abhīnditvā vuttaṃ. Yasmā pana uddhacce satipi kukkucassa abhāvā kukkucena vināpi uddhaccaṃ uppajjati, tasmā taṃ bhīnditvā vuttaṃ. Yañca yena sampayogaṃ na gacchati, taṃ na yojitanti veditabbaṃ.

Ime pana nīvaraṇe kilesapaṭipāṭiyāpi āharitum vaṭṭati maggapaṭipāṭiyāpi. Kilesapaṭipāṭiyā kāmaccchandabyāpādā anāgāṃimaggena pahīyanti, thinamiddhuddhaccāni arahattamaggena, kukkucavīcīkicchā sotāpattimaggena, avijjā arahattamaggena. Maggapaṭipāṭiyā sotāpattimaggena kukkucavīcīkicchā pahīyanti, anāgāṃimaggena kāmaccchandabyāpādā, arahattamaggena thinamiddhuddhaccāvijjāti.

1182. Parāmāsagocchake te dhamme ṭhapetvāti pucchāsabhāgena bahuvacaṇaṃ kataṃ.

1219. Upādānaniddese vatthusaṅkhātaṃ kāmaṃ upādiyatīti kāmupādānaṃ kāmo ca so upādānañcātipi kāmupādānaṃ. Upādānanti daḷhaggahaṇaṃ. Daḷhattho hi ettha upasaddo upāyāsaupakaṭṭhādīsū viya. Tathā diṭṭhi ca sā upādānañcāti diṭṭhupādānaṃ. Diṭṭhiṃ upādiyatīti diṭṭhupādānaṃ. ‘Sassato attā ca loko cā’tiādīsū hi purimadiṭṭhiṃ uttaradiṭṭhi upādiyahi. Tathā sīlabbataṃ upādiyatīti sīlabbatupādānaṃ. Sīlabbatañca taṃ upādānañcātipi sīlabbatupādānaṃ. Gosīlagovatādīni hi ‘evaṃ suddhī’ti abhinivesato sayameva upādānāni. Tathā, vadanti etenāti ‘vādo’; upādiyanti etenāti ‘upādānaṃ’. Kiṃ vadanti, upādiyanti vā? Attānaṃ. Attano vādupādānaṃ attavādupādānaṃ; ‘attavādamattameva vā attā’ti upādiyanti etenāti attavādupādānaṃ.

1220. Yo kāmesu kāmacchandoti etthāpi vatthukāmāva anavasesato kāmāti adhippetā. Tasmā vatthukāmesu kāmacchando idha kāmupādānanti anāgāminopi taṃ siddhaṃ hoti. Pañcakāmaguṇavattuko panassa kāmarāgo va natthīti.

1221. Diṭṭhupādānaniddese natthi dinnanti. Dinnaṃ nāma atthi, sakkā kassaci kiñci dātunti jānāti; dinnassa pana phalaṃ vipāko natthīti gaṇhāti. Natthi yitṭhanti. Yitṭhaṃ vuccati mahāyāgo. Taṃ yajitum sakkāti jānāti; yitṭhassa pana phalaṃ vipāko natthīti gaṇhāti. Natthi hutanti āhunapāhunamaṅgalakiriyā. Taṃ kātum sakkāti jānāti; tassa pana phalaṃ vipāko natthīti gaṇhāti. Natthi, sukatadukkaṭānanti ettha dasa kusalakammapathā sukatakammāni nāma. Dasa akusalakammapathā dukkaṭakammāni nāma. Tesam atthibhāvaṃ jānāti phalaṃ vipāko pana natthīti gaṇhāti. Natthi ayaṃ lokoti paraloke tṭhito imaṃ lokaṃ natthīti gaṇhāti. Natthi paralokoti idha loka tṭhito paralokaṃ natthīti gaṇhāti. Natthi mātā natthi pitāti mātāpitūnaṃ atthibhāvaṃ jānāti, tesu katapaccayena koci phalaṃ vipāko natthīti gaṇhāti. Natthi sattā opapātikāti cavanakaupapajjanakā sattā natthīti gaṇhāti. Sammaggatā sammā paṭipannāti anulomapaṭipadaṃ paṭipannā dhammikasamaṇabrāhmaṇā lokasmiṃ natthīti gaṇhāti. Ye imaṃ lokaṃ paraṃ lokaṃ sayam abhiññā sacchikatvā pavedentīti imaṃ lokaṃ paraṃ lokaṃ attanāva abhivisīṭṭhena ñāṇena ñatvā pavedanasamattho sabbaññū buddho nāma natthīti gaṇhāti.

Imāni pana upādānāni kilesapaṭipāṭiyāpi āharitum vaṭṭati maggapaṭipāṭiyāpi. Kilesapaṭipāṭiyā kāmupādānaṃ catūhi maggehi pahīyati, sesāni tīṇi sotāpattimaggena. Maggapaṭipāṭiyā sotāpattimaggena diṭṭhupādānādīni pahīyanti, catūhi maggehi kāmupādānanti.

1235. Kilesagocchake kilesā eva kilesavatthūni. Vasanti vā ettha akhīṇāsavā sattā lobhādīsu patiṭṭhitattāti ‘vatthūni’. Kilesā ca te tappatiṭṭhānaṃ sattānaṃ vatthūni cāti ‘kilesavatthūni’. Yasmā cettha anantarapaccayādibhāvena uppajjamānā kilesāpi vasanti eva nāma, tasmā kilesānaṃ vatthūnīti ‘kilesavatthūni’.

1236. Tattha katamo lobho? Yo rāgo sārāgoti ayaṃ pana lobho hetugocchake ganthagocchake imasmiṃ kilesagocchaketi tīsu tṭhānesu atirekapadasatena niddiṭṭho. Āsavaṣaṃyojanaoghayoganīvaraṇaupādānagocchakesu aṭṭhahi aṭṭhahi padehi niddiṭṭho. Svāyaṃ atirekapadasatena niddiṭṭhaṭṭhānēpi aṭṭhahi aṭṭhahi padehi niddiṭṭhaṭṭhānēpi nippadesatova gahitoti veditabbo. Tesu hetuganthaṇīvaraṇaupādānakilesagocchakesu catummaggavajjhā taṇhā ekeneva koṭṭhāsena tṭhitā. Āsavaṣaṃyojanaoghayogesu catummaggavajjhāpi dve koṭṭhāsā hutvā tṭhitā. Kathaṃ? Āsavesu kāmāsavo bhavāsavoti, saṃyojanesu kāmarāgasamyojanaṃ bhavarāgasamyojananti, oghesu kāmogho bhavoghoti, yogesu kāmayogo bhavayogoti.

Imāni pana kilesavatthūni kilesapaṭipāṭiyāpi āharitum vaṭṭati maggapaṭipāṭiyāpi. Kilesapaṭipāṭiyā lobho catūhi maggehi pahīyati, doso anāgāmmimaggena, mohamānā arahattamaggena, diṭṭhivicikicchā sotāpattimaggena, thinādīni arahattamaggena. Maggapaṭipāṭiyā sotāpattimaggena diṭṭhivicikicchā pahīyanti, anāgāmmimaggena doso, arahattamaggena sesā sattāti.

1287. Kāmāvacaraniddese heṭṭhatoti heṭṭhābhāgena. Avīcinirayanti vā aggijālānaṃ vā sattānaṃ vā dukkhavedanāya vīci, antaraṃ, chiddaṃ ettha natthīti avīci. Sukhasaṅkhāto ayo ettha natthīti nirayo. Niratiatthenapi nirassādatthenapi nirayo.

Pariyantam karitvāti tam avīcisaṅkhātam nirayam antam katvā. Uparitoti uparibhāgena. Paranimmitavasavattideveti paranimmitesu kāmesu vasam vattanato evaṃladdhavohāre deve. Anto karitvāti anto pakkhipitvā. Yam etasmiṃ antareti ye etasmiṃ okāse. Etthāvacarāti iminā yasmā etasmiṃ antare aññepi caranti kadāci katthaci sambhavato, tasmā tesam asaṅgaṇhanattham 'avacarā'ti vuttam. Tena ye etasmiṃ antare ogāḷhā hutvā caranti sabbattha sadā ca sambhavato, adhobhāge caranti avīcinirayassa heṭṭhā bhūtopādāyapavattibhāvena, tesam saṅgaho kato hoti. Te hi avagāḷhāva caranti, adhobhāgeva carantīti avacarā. Ettha pariyāpannāti iminā pana yasmā ete etthāvacarā aññatthāpi avacaranti, na pana tattha pariyāpannā honti, tasmā tesam aññatthāpi avacarantānam pariggaho kato hoti. Idāni te ettha pariyāpannadhamme rāsisaṅgātapaccayabhāvato ceva sabhāvato ca dassento khandhātiādīmāha.

1289. Rūpāvacaraniddese brahmalokanti paṭhamajjhānabhūmisaṅkhātam brahmaṭṭhānam. Sesamettha kāmāvacaraniddese vuttanayeneva veditabbam. Samāpannassa vātiādīsu paṭhamapadena kusalaṃjānam vuttam, dutiyena vipākajjhānam, vuttam tatiyena kiriyaṃjānam vuttanti veditabbam.

1291. Arūpāvacaraniddese ākāsaṇācāyatanūpageti ākāsaṇācāyatanasaṅkhātam bhavam upagate. Dutiyapadehi eseva nayo. Sesam heṭṭhā vuttanayeneva veditabbam.

1301. Saraṇadukaniddese yvāyam tīsu akusalamūlesu moho, so lobhasampayutto ca lobhena saraṇo, dosasampayutto ca dosena saraṇo. Vicikicchuddhaccasampayutto pana moho diṭṭhisampayuttena ceva rūparāgaarūparāgasāṅkhātena ca rāgarāṇena pahānekaṭṭhabhāvato saraṇo sarajoti veditabbo.

Suttantikadukanikkhepakathā

1303. Suttantikadukesu mātikākathāyam atthato vivecitattā yāni ca nesam niddesapadāni tesampi heṭṭhā vuttanayeneva suviññeyyattā yebhuyyena uttānatthāni eva. Idaṃ panettha visesamattam - vijjūpamaduke tāva cakkhumā kira puriso meghandhakāre rattiṃ maggam paṭipajji. Tassa andhakāratāya maggo na paññāyi. Vijju niccharitvā andhakāram viddhamsesi. Athassa andhakāravigamā maggo pākaṭo ahoṣi. So dutiyampi gamanam abhinīhari. Dutiyampi andhakāro otthari. Maggo na paññāyi. Vijju niccharitvā tam viddhamsesi. Vigate andhakāre maggo pākaṭo ahoṣi. Tatiyampi gamanam abhinīhari. Andhakāro otthari. Maggo na paññāyi. Vijju niccharitvā andhakāram viddhamsesi.

Tattha cakkhumato purisassa andhakāre maggapaṭipajjanam viya ariyasāvakassa sotāpattimaggatthāya vipassanārambho. Andhakāre maggassa apaññāyanakālo viya saccacchādakatamam. Vijjuyā niccharitvā andhakārassa viddhamsitakālo viya sotāpattimaggobhāsenā uppajjitvā saccacchādakatamassa vinoditakālo. Vigate andhakāre maggassa pākaṭakālo viya sotāpattimaggassa catunnam saccānam pākaṭakālo. Maggassa pākaṭam pana maggasamaṅgipuggalassa pākaṭameva. Dutiyagamanābhinihāro viya sakadāgāmimaggatthāya vipassanārambho. Andhakāre maggassa apaññāyanakālo viya saccacchādakatamam. Dutiyam vijjuyā niccharitvā andhakārassa viddhamsitakālo viya sakadāgāmimaggobhāsenā uppajjitvā saccacchādakatamassa vinoditakālo. Vigate andhakāre maggassa pākaṭakālo viya sakadāgāmimaggassa catunnam saccānam pākaṭakālo. Maggassa pākaṭam pana

maggasamaṅgipuggalassa pākaṭameva. Tatiyagamanābhinihāro viya anāgāmimaggaṭṭhāya vipassanārambho. Andhakāre maggassa apaññāyanakālo viya saccacchādakataṃ. Tatiyaṃ vijjuyā niccharitvā andhakārassa viddhaṃsitakālo viya anāgāmimaggaḥsena uppajjitvā saccacchādakataṃ vinoditakālo. Vigate andhakāre maggassa pākaṭakālo viya anāgāmimaggaṭṭhaṃ saccāṇaṃ pākaṭakālo. Maggassa pākaṭaṃ pana maggasamaṅgipuggalassa pākaṭameva.

Vajirassa pana pāsāṇo vā maṇi vā abhejjo nāma natthi. Yattha patati taṃ vinividdhameva hoti. Vajiraṃ khepentaṃ asesetvā khepeti. Vajirena gatamaggo nāma puna pākatiko na hoti. Evameva arahattamaggaṭṭhaṃ avajjhakilesa nāma natthi. Sabbakilese vinivijjhanti vajiraṃ viya. Arahattamaggaḥ kilese khepento asesetvā khepeti. Vajirena gatamaggaṭṭhaṃ puna pākatikattābhāvo viya arahattamaggaṭṭhaṃ pahīnakilesāṇaṃ puna paccudāvattanaṃ nāma natthi.

1307. Bālādukaniddese bālesu ahirikānottappāni pākaṭāni, mūlāni ca sesāṇaṃ bālādukkāṇaṃ. Ahiriko hi anottappā ca na kiñci akusalaṃ na karoti nāmāti. Etāni dve paṭhamāṃyeva viṣuṃ vuttāni. Sukkapakkhepi ayameva nayo. Tathā kaṇhaduke.

1311. Tapanīyadukaniddese katattā ca akatattā ca tapanāṃ veditabbaṃ. Kāyaduḥkharitādīni hi katattā tapanti, kāyasucaritādīni akatattā. Tathā hi puggalo ‘kataṃ me kāyaduḥkharita’nti tappati, ‘akataṃ me kāyasucarita’nti tappati. ‘Kataṃ me vacīduḥkharita’nti tappati...pe... ‘akataṃ me manosucarita’nti tappati. Atapanīyepi eseṇa nayo. Kalyāṇakārī hi puggalo ‘kataṃ me kāyasucarita’nti na tappati, ‘akataṃ me kāyaduḥkharita’nti na tappati...pe... ‘akataṃ me manoduḥkharita’nti na tappati.

1313. Adhivacanadukaniddese yā tesāṃ tesāṃ dhammānanti sabbadhammaggaṇaṃ. Saṅkhāyatīti saṅkhā, saṃkathiyatīti attho. Kinti saṃkathiyati? Ahanti mamanti paroti parassāti sattoti bhāvoti posoti puggaloti naroti māṇavoti tissoti dattoti, ‘mañco pīṭhaṃ bhisi bimbohanaṃ’ ‘vihāro pariveṇaṃ dvāraṃ vātapāna’nti evaṃ anekehi ākārehi saṃkathiyatīti ‘saṅkhā’. Samaññāyatīti samaññā. Kinti samaññāyatīti? ‘Ahanti...pe... vātapāna’nti samaññāyatīti ‘samaññā’. Paññāpiyatīti paññatti. Vohariyatīti vohāro. Kinti vohariyatīti? ‘Aha’nti...pe... ‘vātapāna’nti vohariyatīti vohāro.

Nāmanti catubbidhaṃ nāmaṃ - sāmāññānāmaṃ guṇanāmaṃ kittimanāmaṃ opapātikanāmanti. Tattha paṭhamakappikesu mahājanena sammannitvā ṭhapitattā mahāsammattoti rañño nāmaṃ ‘sāmāññānāmaṃ’ nāma. Yaṃ sandhāya vuttaṃ - “mahājanasammattoti kho, vāsetṭha, mahāsammato tveva paṭhamāṃ akkhamaṃ upanibbatta”nti. Dhammakathiko paṃsukūliko vinayadharo tepitako saddho paṇṇoti evarūpaṃ guṇato āgatanāmaṃ ‘guṇanāmaṃ’ nāma. Bhagavā arahamaṃ sammāsambuddhotiādīnīpi tathāgatassa anekāni nāmasatāni guṇanāmāneva. Tena vuttaṃ -

“Asaṅkhyeyyāni nāmāni, saṃguṇa mahesino;
Guṇa nāmamuddheyyaṃ, api nāmasahassato”ti.

Yaṃ pana jātassa kumārakassa nāmaggaṇadivase dakkhiṇeyyānaṃ sakkāraṃ katvā samīpe ṭhitā nātakā kappetvā pakappetvā ‘ayaṃ asukonāmā’ti nāmaṃ karonti, idaṃ ‘kittimanāma’ nāma. Yā pana purimapaññatti pacchimapaññattiyaṃ patati, purimavohāro pacchimavohāre patati, seyyathidaṃ - purimakappepi cando

candoyeva nāma, etarahipi candova. Atīte sūriyo... samuddo... pathavī... pabbato pabbatoyeva, nāma, etarahipi pabbatoyevāti idaṃ ‘opapātikanāmaṃ’ nāma. Idaṃ catubbidhampi nāmaṃ ettha nāmameva hoti.

Nāmakammanti nāmakaraṇaṃ. Nāmadheyyanti nāmaṭṭhapaṇaṃ. Niruttīti nāmanirutti. Byañjananti nāmabyañjanaṃ. Yasmā panetaṃ atthaṃ byañjeti tasmā evaṃ vuttaṃ. Abhilāpoti nāmābhilāpova. Sabbeva dhammā adhivacanapathāti adhivacanassa nopathadhammo nāma natthi. Ekadhammo sabbadhammesu nipatati, sabbadhammā ekadhammasmiṃ nipatanti. Kathaṃ? Ayañhi nāmapaññatti ekadhammo, so sabbesu catubhūmakadhammesu nipatati. Sattopi saṅkhāropi nāmato muttako nāma natthi.

Aṭṭavīpabbatādīsu rukkhopi jānapadānaṃ bhāro. Te hi ‘ayaṃ kiṃ rukkho nāmā’ti puṭṭhā ‘khadiro’ ‘palāso’ti attanā jānanakanāmaṃ kathenti. Yassa nāmaṃ na jānanti tampi ‘anāmako’ nāmāti vadanti. Tampi tassa nāmadheyyameva hutvā tiṭṭhati. Samudde macchakacchapādīsopi eseve nayo. Itare dve dukā iminā samānatthā eva.

1316. Nāmarūpaduke nāmakaraṇaṭṭhena ca namanatṭhena ca nāmanatṭhena ca nāmaṃ. Tattha cattāro khandhā tāva nāmakaraṇaṭṭhena ‘nāmaṃ’. Yathā hi mahājanasammatattā mahāsammatassa mahāsammatoti nāmaṃ ahosi, yathā vā mātāpitāro ‘ayaṃ tisso nāma hotu, phusso nāma hotū’ti evaṃ puttassa kittimanāmaṃ karonti, yathā vā ‘dhammakathiko’ ‘vinayadharo’ti guṇato nāmaṃ āgacchati, na evaṃ vedanādīnaṃ. Vedanādayo hi mahāpathavīdayo viya attano nāmaṃ karontāva uppajjanti. Tesu uppannesu tesāṃ nāmaṃ uppannameva hoti. Na hi vedanaṃ uppannaṃ ‘tvaṃ vedanā nāma hohī’ti koci bhaṇati. Na ca tassā nāmaggahaṇakiccaṃ atthi. Yathā pathaviyā uppannāya ‘tvaṃ pathavī nāma hohī’ti nāmaggahaṇakiccaṃ natthi, cakkavāḷasinerucandimasūriyanakkhattesu uppannesu ‘tvaṃ cakkavāḷaṃ nāma hohi tvaṃ nakkhattaṃ nāma hohī’ti nāmaggahaṇakiccaṃ natthi, nāmaṃ uppannameva hoti, opapātikapaññattiyaṃ nipatati, evaṃ vedanāya uppannāya ‘tvaṃ vedanā nāma hohī’ti nāmaggahaṇakiccaṃ natthi. Tāya uppannāya vedanāti nāmaṃ uppannameva hoti. Opapātikapaññattiyaṃ nipatati. Saññādīsopi eseve nayo. Atītepi hi vedanā vedanāyeva, saññā... saṅkhārā... viññāṇaṃ viññāṇameva. Anāgatepi, paccuppannepi. Nibbānaṃ pana sadāpi nibbānamevāti. ‘Nāmakaraṇaṭṭhena’ nāmaṃ.

‘Namanatṭhenā’pi cettha cattāro khandhā nāmaṃ. Te hi ārammaṇābhimukhā namanti. ‘Nāmanatṭhena’ sabbampi nāmaṃ. Cattāro hi khandhā ārammaṇe aññamaññaṃ nāmenti. Nibbānaṃ ārammaṇādhīpatipaccayatāya attani anavajjadhamme nāmeti.

1318. Avijjābhavataṇhā vaṭṭamūlasamudācārādassanatthaṃ gahitā.

1320. Bhavissati attā ca loko cāti khandhapañcakaṃ attā ca loko cāti gahetvā ‘taṃ bhavissatī’ti gahaṇākārena nivīṭṭhā sassatadiṭṭhi. Dutiyā ‘na bhavissatī’ti ākārena nivīṭṭhā ucchedadiṭṭhi.

1326. Pubbantaṃ ārabbhāti atītakotṭhāsaṃ ārammaṇaṃ karitvā. Iminā brahmajāle āgatā aṭṭhārasa pubbantānudiṭṭhiyo gahitā. Aparantaṃ ārabbhāti anāgatakoṭṭhāsaṃ ārammaṇaṃ karitvā. Iminā tattheva āgatā catucattālīsa aparantānudiṭṭhiyo gahitā.

1332. Dovacassatāniddese sahadhammike vuccamāneti sahadhammikaṃ nāma yaṃ bhagavatā paññattaṃ sikkhāpadaṃ, tasmīṃ vatthum dassetvā āpattiṃ āropetvā

‘idaṃ nāma tvaṃ āpattiṃ āpanno, iṅha desehi vuṭṭhāhi paṭikarohī’ti vuccamāne. Dovacassāyantiādīsu evaṃ codiyamānassa paṭicodanāya vā appadakkhiṇagāhitāya vā dubbacassa kammaṃ dovacassāyaṃ. Tadeva dovacassantipi vuccati. Tassa bhāvo dovacassiyaṃ. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. Vippaṭikūlagāhitāti vilomagāhitā. Vilomagahaṇasaṅkhātena vipaccanīkena sātāṃ assāti vipaccanīkasāto. ‘Paṭāṇikagahaṇaṃ gahetvā ekapadeneva taṃ nissaddamakāsi’nti sukhaṃ paṭilabhanassetāṃ adhvacaṇaṃ. Tassa bhāvo vipaccanīkasātātā. Ovādaṃ anādiyanavasena anādarassa bhāvo anādariyaṃ. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. Anādiyanākāro vā anādaratā. Garuvāsaṃ avasanavasena uppanno agāravabhāvo agāravatā. Sajeṭṭhakavāsaṃ avasanavasena uppanno appaṭissavabhāvo appaṭissavatā. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpā dovacassatā nāma vuccati. Atthato panesā tenākārena pavattā cattāro khandhā, saṅkhārakkhandhoyeva vāti. Pāpamittatādīsopi eseṇa nayo. Dovacassatā pāpamittatādayo hi viṣuṃ cetasikadhammā nāma natthi.

1333. Natthi etesaṃ saddhāti assaddhā; buddhādīni vatthūni na saddahantīti attho. Dussīlāti sīlassa dunnāmaṃ natthi, nissīlāti attho. Appassutāti sutarahitā. Pañca macchariyāni etesaṃ atthīti maccharino. Duppaññāti nippaññā. Sevanakavasena sevanā. Balavasevanā nisevanā. Sabbatobhāgena sevanā saṃsevanā. Upasaggavasena vā padaṃ vaḍḍhitaṃ. Tīhipi sevanāva kathitā. Bhajanāti upasaṅkamanā. Sambhajanāti sabbatobhāgena bhajanā. Upasaggavasena vā padaṃ vaḍḍhitaṃ. Bhattīti daḷhabhatti. Sambhattīti sabbatobhāgena bhatti. Upasaggavasena vā padaṃ vaḍḍhitaṃ. Dvīhipi daḷhabhatti eva kathitā. Taṃsampaṇkatāti tesu puggalesu kāyena ceva cittaṇa ca sampavaṅkabhāvo; tanninnatā tapponatā tappabbhāratāti attho.

1334. Sovacassatādukaniddesopi vuttapaṭipakkhanayena veditabbo.

1336. Pañcapi āpattikkhandhāti mātikāniddesena ‘pārājikaṃ saṅghādisesaṃ pācittiyaṃ pāṭidesanīyaṃ dukkaṭa’nti imā pañca āpattiyo. Sattapi āpattikkhandhāti vinayaniddesena ‘pārājikaṃ saṅghādisesaṃ thullaccayaṃ pācittiyaṃ pāṭidesanīyaṃ dukkaṭaṃ dubbhāsita’nti imā satta āpattiyo. Tattha saha vatthunā tāsāṃ āpattīnaṃ paricchedajānanakapaññā āpattikusalatā nāma. Saha kammavācāya āpattivuṭṭhānaparicchedajānanakapaññā pana āpattivuṭṭhānakusalatā nāma.

1338. Samāpajjitabbato samāpatti. Saha parikammena appanāparicchedajānanakapaññā pana samāpattikusalatā nāma. ‘Cande vā sūriye vā nakkhatte vā ettakaṃ ṭhānaṃ gate vuṭṭhahissāmī’ti avirajjhivā tasmimīyeṇa samaye vuṭṭhānakapaññāya atthitāya samāpattivuṭṭhānakusalatā nāma.

1340. Atṭhārasannaṃ dhātūnaṃ uggahamanasikārasavanadhāraṇaparicchedajānanakapaññā dhātukusalatā nāma. Tāsāmyeva uggahamanasikārajānanakapaññā manasikārakusalatā nāma.

1342. Dvādasannaṃ āyatanānaṃ uggahamanasikārasavanadhāraṇaparicchedajānanakapaññā latā nāma. Tīsopi vā etāsu kusalatāsu uggaho manasikāro savanaṃ sammasanaṃ paṭivedho paccavekkhaṇāti sabbāṃ vaṭṭati. Tattha savanauggahapaccavekkhaṇā lokiyā,

paṭivedho lokuttaro. Sammasanamanasikārā lokiyalokuttaramissakā. ‘Avijjāpaccayā saṅkhārā’tiādīni paṭiccasamuppādavibhaṅge āvibhavissanti. ‘Iminā pana paccayena idaṃ hoti’ti jānanakapañña paṭiccasamuppādakusalatā nāma.

1344. Tṭhānāṭṭhānakusalatādukaniddese hetū paccayāti ubhayampetaṃ aññaṃaññavevacanaṃ. Cakkhupasādo hi rūpaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanakassa cakkhuvīññāṇassa hetu ceva paccayo ca. Tathā sotapasādādayo sotaviññāṇādīnaṃ, ambabijādīni ca ambaphalādīnaṃ. Dutīyanaye ye ye dhammāti visabhāgapaccayadhammānaṃ nidassanaṃ. Yesaṃ yesanti visabhāgapaccayasamuppānnadhammanidassanaṃ. Na hetū na paccayāti cakkhupasādo saddaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanakassa sotaviññāṇassa na hetu na paccayo. Tathā sotapasādādayo avasesaviññāṇādīnaṃ. Ambādayo ca tālādīnaṃ uppattiyāti evamattho veditabbo.

1346. Ajjavamaddavaniddese nīcacittatāti padamattameva viseso. Tassattho - mānābhāvena nīcaṃ cittaṃ assāti nīcacitto. Nīcacittassa bhāvo nīcacittatā. Sesaṃ cittujukatācittamudutānaṃ padabhājanīye āgatameva.

1348. Khantīniddese khamanakavasena khanti. Khamanākāro khamanatā. Adhivāsenti etāya, attano upari āropetvā vāsenti, na paṭibāhanti, na paccanīkatāya tiṭṭhantīti adhivāsanatā. Acaṇḍikassa bhāvo acaṇḍikkaṃ. Anasuropoti asuro po vuccati na sammāropitattā duruttavacanaṃ. Tappaṭipakkhato anasuro po suruttavācāti attho. Evamettha phalūpacārena kāraṇaṃ niddiṭṭhaṃ. Attamanatā cittassāti somanassavasena cittassa sakamanatā, attano cittasabhāvoyeva, na byāpannacittatāti attho.

1349. Soraccaniddese kāyiko avītikkamoti tividhaṃ kāyasucaritaṃ. Vācasiko avītikkamoti catubbidhaṃ vacīsucaritaṃ. Kāyikavācasikoti iminā kāyavacīdvārasamuṭṭhitaṃ ājīvattāhamakasīlaṃ pariyādiyati. Idaṃ vuccati soraccanti idaṃ pāpato suṭṭhu oratattā soraccaṃ nāma vuccati. Sabbopi sīlasaṃvaroti idaṃ yasmā na kevalaṃ kāyavācāheva anācāraṃ ācarati manasāpi ācarati eva, tasmā mānasikasīlaṃ pariyādāya dassetuṃ vuttaṃ.

1350. Sākhalyaniddese aṇḍakāti yathā sadosa rukke aṇḍakāni utṭhahanti, evaṃ sadosatāya khamāsanavambhānādivacanehi aṇḍakā jāta. Kakkasāti pūtikā sā yathā nāma pūtirukkho kakkaso hoti paggharitacūṇo evaṃ kakkasā hoti. Sotaṃ ghaṃsayamānā viya pavisati. Tena vuttaṃ ‘kakkasā’ti. Parakaṭukāti paresaṃ kaṭukā amanāpā dosajananī. Parābhisaṃjjanīti kuṭṭilakaṇṭakasākhā viya cammesu vijjhivā paresaṃ abhisajjanī, gantukāmānampi gantuṃ adatvā lagganakārī. Kodhasāmantāti kodhassa āsannā. Asamādhisaṃvattanikāti appanāsamādhissa vā upacārasamādhissa vā asaṃvattanikā. Iti sabbānevetāni sadosavācāya vevacanāni. Tathārūpiṃ vācaṃ pahāyāti idaṃ pharusavācaṃ appajahitvā tṭhitassa antarantare pavattāpi saṇhāvācā asaṇhāvācā eva nāmāti dīpanatthaṃ vuttaṃ.

Neḷāti eḷaṃ vuccati doso. Nāssā eḷanti neḷā; niddosāti attho. “Neḷaṅgo setapacchādo”ti ettha vuttaneḷaṃ viya. Kaṇṇasukhāti byañjanamadhuratāya kaṇṇānaṃ sukhā, sūcivijjhaṇaṃ viya kaṇṇasūlaṃ na janeti. Atthamadhuratāya sarīre kopāṃ ajanetvā pemaṃ janetīti pemaṇiyā. Hadayaṃ gacchati, appaṭihaññaṃamānā sukhena cittaṃ pavisatīti hadayaṅgamā. Guṇaparipuṇṇatāya pure bhavāti porī. Pure saṃvaḍḍhanārī viya sukumārātīpi porī. Purassa esātīpi porī; nagaravāsīnaṃ kathāti attho. Nagaravāsīno hi yuttakathā honti. Pitimattaṃ pitāti bhātimattaṃ bhātāti

vadanti. Evarūpī kathā bahuno janassa kantā hotīti bahujanakantā. Kantabhāveneva bahuno janassa manāpā cittavuḍḍhikarāti bahujanamanāpā. Yā tatthāti yā tasmim puggale. Saṇhavācatāti maṭṭhavācatā. Sakhilavācatāti muduvācatā. Apharusavācatāti akakkhaḷavācatā.

1351. Paṭisanthāraniddese āmisapaṭisanthāroti āmisaalābhena attanā saha paresaṃ chiddaṃ yathā pihitaṃ hoti paṭicchannaṃ evaṃ āmisena paṭisantharaṇaṃ. Dhammapaṭisanthāroti dhammassa appaṭilābhena attanā saha paresaṃ chiddaṃ yathā pihitaṃ hoti paṭicchannaṃ, evaṃ dhammena paṭisantharaṇaṃ. Paṭisanthārako hotīti dveveva hi lokasannivāsassa chiddāni, tesam paṭisanthārako hoti. Āmisapaṭisanthārena vā dhammapaṭisanthārena vāti iminā duvidhena paṭisanthārena paṭisanthārako hoti, paṭisantharati, nirantaraṃ karoti.

Tatrāyaṃ ādito paṭṭhāya kathā - paṭisanthārakena hi bhikkhunā āgantukaṃ āgacchantaṃ disvāva paccuggantvā pattacīvaraṃ gaheṭabbaṃ, āsanaṃ dātabbaṃ, tālavaṇṇena bijītabbaṃ, pādā dhovitvā makkhetabbā, sapphāṇite sati bhesajjaṃ dātabbaṃ, pāṇiyena pucchitabbo, āvāso paṭijaggitabbo. Evaṃ ekadesena āmisapaṭisanthāro kato nāma hoti.

Sāyaṃ pana navakatarepi attano upaṭṭhānaṃ anāgateyeva, tassa santikaṃ gantvā nisīditvā avisaye apucchitvā tassa visaye pañho pucchitabbo. ‘Tumhe katarabhāṇakā’ti apucchitvā tumhākaṃ ‘ācariyupajjhāyā kataraṃ ganthaṃ vaḷaṇṇenti’ti pucchitvā pahonakaṭṭhāne pañho pucchitabbo. Sace kathetuṃ sakkoti iccetaṃ kusalaṃ. No ce sakkoti sayam kathetvā dātabbaṃ. Evaṃ ekadesena dhammapaṭisanthāro kato nāma hoti.

Sace attano santike vasati taṃ ādāya nibaddhaṃ piṇḍāya caritabbaṃ. Sace gantukāmo hoti punadivase gamanasabhāgena taṃ ādāya ekasmiṃ gāme piṇḍāya caritvā uyyojetabbo. Sace aññasmiṃ disābhāge bhikkhū nimantitā honti taṃ bhikkhuṃ icchamānaṃ ādāya gantabbaṃ. ‘Na mayhaṃ esā disā sabhāgā’ti gantuṃ anicchante sesabhikkhū pesetvā taṃ ādāya piṇḍāya caritabbaṃ. Attanā laddhāmisaṃ tassa dātabbaṃ. Evaṃ ‘āmisapaṭisanthāro’ kato nāma hoti.

Āmisapaṭisanthārakena pana attanā laddhaṃ kassa dātabbanti? Āgantukassa tāva dātabbaṃ. Sace gilāno vā avassiko vā atthi, tesampi dātabbaṃ. Ācariyupajjhāyānaṃ dātabbaṃ. Bhaṇḍagāhakassa dātabbaṃ. Sārāṇiyadhammapūrakena pana satavārampi saḥassavārampi āgatāgatānaṃ therāsanato paṭṭhāya dātabbaṃ. Paṭisanthārakena pana yena yena na laddhaṃ, tassa tassa dātabbaṃ. Bahigāmaṃ nikkhamitvā jiṇṇakaṃ vā anāthaṃ bhikkhuṃ vā bhikkhuniṃ vā disvā tesampi dātabbaṃ.

Tatridaṃ vatthu - corehi kira guttasālagāme pahate taṅkhaṇaṇṇeva ekā nirodhato vuṭṭhitā khīṇāsavattherī daharabhikkhuniyā bhaṇḍakaṃ gāhāpetvā mahājanena saddhiṃ maggaṃ paṭipajjitvā ṭhitamajjhāhike nakulanagaragāmadvāraṃ patvā rukkhamaṇḍale nisīdi. Tasmim samaye kālāvallimaṇḍapavāsī mahānāgattthero nakulanagaragāme piṇḍāya caritvā nikkhanto therim disvā bhaddhena āpucchi. Sā ‘patto me natthi’ti āha. Thero ‘imināva bhuñjathā’ti saha pattena adāsi. Therī bhaddhikcaṃ katvā pattaṃ dhovitvā therassa datvā āha - ‘ajja tāva bhikkhācārena kilamissatha, ito paṭṭhāya pana vo bhikkhācāraparittāso nāma na bhavissati, tātā’ti. Tato paṭṭhāya therassa ūnakahāpaṇagghanaṃ piṇḍapāto nāma na uppannapubbo. Ayaṃ ‘āmisapaṭisanthāro’ nāma.

Imaṃ paṭisanthāraṃ katvā bhikkhunā saṅgahapakkhe t̥hatvā tassa bhikkhuno kammaṭṭhānaṃ kathetabbam, dhammo vācetaḃbo, kukkuccaṃ vinodetabbam, uppannaṃ kiccaṃ karaṇīyaṃ kātabbam, abbhānavuṭṭhānamānattaparivāsā dātabbā. Pabbajjāraho pabbājetabbo upasampadāraho upasampādetabbo. Bhikkhuniyāpi attano santike upasampadaṃ ākaṅkhamānāya kammavācaṃ kātuṃ vaṭṭati. Ayaṃ ‘dhammapaṭisanthāro’ nāma.

Imehi dvīhi paṭisanthārehi paṭisanthārako bhikkhu anuppannaṃ lābhaṃ uppādeti, uppannaṃ thāvaraṃ karoti, sabhayaṭṭhāne attano jīvitaṃ rakkhati coranāgarañño pattaḡgahaṇahattheneva aggaṃ gahetvā patteneva bhattaṃ ākiranto thero viya. Aladdhalābhuppādane pana ito palāyitvā paratīraṃ gatena mahānāgaraññā ekassa therassa santike saṅgahaṃ labhitvā puna āgantvā rajje paṭiṭṭhitena setambaṅgaṇe yāvajīvaṃ pavattitaṃ mahābhesajjadānavatthu kathetabbam. Uppannaḡlābhathāvarakaraṇe dīghabhāṇakaabhayaṭṭherassa hatthato paṭisanthāraṃ labhitvā cetiyapabbate corehi bhaṇḡḡakassa aviluttabhāve vatthu kathetabbam.

1352. Indriyesu aguttadvāratānidese cakkhunā rūpaṃ disvāti kāraṇavasena cakkhūti laddhavohārena rūpadassanasamatthena cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvā. Porāṇā panāhu - “cakkhu rūpaṃ na passati, acittakattā; cittaṃ na passati, acakkhukattā; dvārāmmaṇasaṅghaṭṭanena pana pasādavatthukena cittena passati. Īdisī panesā ‘dhanunā vijjati’ tiādīsu viya sasambhārakathā nāma hoti. Tasmā cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvā” ti ayamevettha atthoti. Nimittaggāhīti itthipurisanimittaṃ vā subhanimittādikaṃ vā kilesavatthubhūtaṃ nimittaṃ chandarāgavasena gaṇhāti, diṭṭhamatteyeva na saṅṭhāti. Anubyañjanaggāhīti kilesānaṃ anubyañjanato pākāṭabhāvakaraṇato anubyañjananti laddhavohāraṃ hatthapādasitahasitakathitaālokitavilokitādibhedaṃ ākāraṃ gaṇhāti. Yatvādhikaraṇamenantiādīmhi yaṃkāraṇā yassa cakkhundriyāsaṃvarassa hetu, etaṃ puggalaṃ satikavāṭena cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ apihitacakkhudvāraṃ hutvā viharantaṃ ete abhijjhādayo dhammā anvāssaveyyuṃ anubandheyyuṃ ajjhotthareyyuṃ. Tassa saṃvarāya na paṭipajjati tassa cakkhundriyassa satikavāṭena pidahanatthāya na paṭipajjati. Evaṃbhūtoyeva ca na rakkhati cakkhundriyaṃ, na cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati vuccati.

Tattha kiṅcāpi cakkhundriye saṃvaro vā asaṃvaro vā natthi, na hi cakkhupasādaṃ nissāya sati vā muṭṭhassaccaṃ vā uppajjati. Apica yadā rūpārammaṇaṃ cakkhussa āpāthamāgacchati tadā bhavaṅge dvikkhattuṃ uppajjitvā niruddhe kiriyaṃmanodhātu āvajjanakiccaṃ sādhaṃamānā uppajjitvā nirujjhati. Tato cakkhuviññāṇaṃ dassanakiccaṃ, tato vipākamaṃnodhātu sampāṭicchanakiccaṃ, tato vipākāhetukamaṃnoviññāṇadhātu santīraṇakiccaṃ, tato kiriyāhetukamaṃnoviññāṇadhātu voṭṭhabbanakiccaṃ sādhaṃamānā uppajjitvā nirujjhati. Tadanantaraṃ javanaṃ javati. Tatrāpi neva bhavaṅgasamaye na āvajjanādīnaṃ aññatarasamaye saṃvaro vā asaṃvaro vā atthi. Javanakkhaṇe pana dussīlyaṃ vā muṭṭhassaccaṃ vā aññāṇaṃ vā akkhanti vā kosajjaṃ vā uppajjati, asaṃvaro hoti.

Evaṃ honto pana so ‘cakkhundriye asaṃvaro’ ti vuccati. Kasmā? Yasmā tasmim asaṃvare sati dvārampi aguttaṃ hoti, bhavaṅgampi, āvajjanādīnīpi vīthiccittāni. Yathā kiṃ? Yathā nagare catūsū dvāresu asaṃvutesu kiṅcāpi antogharadvārakoṭṭhakagabbhādayo susaṃvutā, tathāpi antonagare sabbaṃ

bhaṇḍaṃ arakkhitaṃ agopitameva hoti. Nagaradvārena hi pavasitvā corā yadicchakaṃ kareyyuṃ. Evameva javane dussīlyādīsu uppannesu tasmīṃ asaṃvare sati dvārampi aguttaṃ hoti, bhavaṅgampi, āvajjanādīnīpi vīthicittānīti.

Sotena saddaṃ sutvātiādīsupi eseṇa nayo. Yā imesanti evaṃ saṃvaraṃ anāpajjantassa imesaṃ channaṃ indriyānaṃ yā agutti yā agopānā yo anārakkho yo asaṃvaro, athakanaṃ, apidahananti attho.

1353. Bhojane amattaññūtāniddese idhekaccoti imasmīṃ sattaloke ekacco. Appaṭisaṅkhāti paṭisaṅkhānapaññāya ajānitvā anupadhāretvā. Ayonisoti anupāyena. Āhārenti asitapītādiajjhoharaṇīyaṃ. Āhāretīti paribhuñjati ajjhoharati. Davāyātiādi anupāyadassanattaṃ vuttaṃ. Anupāyena hi āhārento davatthāya madatthāya maṇḍanatthāya vibhūsanatthāya vā āhāreti, no idamatthitaṃ paṭicca. Yā tattha asantuṭṭhitāti yā tasmīṃ ayoniso āhāraparibhoge asantussanā asantuṭṭhibhāvo. Amattaññūtāti amattaññubhāvo, pamāṇasaṅkhātāya mattāya ajānanaṃ. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ apaccavekkhitaparibhogavasena pavattā bhojane amattaññūtā nāma vuccati.

1354. Indriyesu guttadvāratāniddese cakkhunātiādi vuttanayeneva veditabbaṃ. Na nimittaggāhī hotīti chandarāgavasena vuttappakāraṃ nimittaṃ na gaṇhāti. Evaṃ sesapadānīpi vuttapaṭipakkhanayeneva veditabbāni. Yathā ca heṭṭhā ‘javane dussīlyādīsu uppannesu tasmīṃ asaṃvare sati, dvārampi aguttaṃ hoti, bhavaṅgampi, āvajjanādīnīpi vīthicittānīti vuttaṃ, evamidha tasmīṃ sīlādīsu uppannesu dvārampi guttaṃ hoti, bhavaṅgampi, āvajjanādīnīpi vīthicittāni. Yathā kiṃ? Yathā nagaradvāresu susaṃvutesu, kiñcāpi antogharādayo asaṃvutā honti, tathāpi antonagare sabbaṃ bhaṇḍaṃ surakkhitaṃ sugopitameva hoti - nagaradvāresu pihitesu corānaṃ paveso natthi - evameva javane sīlādīsu uppannesu dvārampi guttaṃ hoti, bhavaṅgampi, āvajjanādīnīpi vīthicittāni. Tasmā javanakkhaṇe uppajjamānopi ‘cakkhundriye saṃvaro’ti vutto. Sotena saddaṃ sutvātiādīsupi eseṇa nayo.

1355. Bhojane mattaññūtāniddese paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāretīti paṭisaṅkhānapaññāya jānitvā upāyena āhāraṃ paribhuñjati. Idāni taṃ upāyaṃ dassetuṃ neva davāyātiādi vuttaṃ.

Tattha ‘neva davāyā’ti davatthāya na āhāreti. Tattha naṭalaṅghakādayo davatthāya āhārenti nāma. Yañhi bhojanaṃ bhuttassa naccagītakabyasilokasaṅkhāto davo atirekatarena paṭibhāti, taṃ bhojanaṃ adhammena visamena pariyesitvā te āhārenti. Ayaṃ pana bhikkhu evaṃ na āhāreti.

Na madāyāti mānamadapurisamadānaṃ vaḍḍhanatthāya na āhāreti. Tattha rājarājamahāmattā madatthāya āhārenti nāma. Te hi attano mānamadapurisamadānaṃ vaḍḍhanatthāya piṇḍarasabhojanādīni paṇītabhojanāni bhuñjanti. Ayaṃ pana bhikkhu evaṃ na āhāreti.

Na maṇḍanāyāti sarīramaṇḍanatthāya na āhāreti. Tattha rūpūpajīvinīyo mātugāmā antepurikādayo ca sappiphaṇitaṃ nāma pivanti, te hi siniddhaṃ muduṃ maṇḍaṃ bhojanaṃ āhārenti ‘evaṃ no aṅgalaṭṭhi susaṇṭhitā bhavissati, sarīre chavivaṇṇo pasanno bhavissati’ti. Ayaṃ pana bhikkhu evaṃ na āhāreti.

Na vibhūsanāyāti sarīre maṃsavibhūsanatthāya na āhāreti. Tattha nibbuddhamallamuṭṭhikamallādayo susiniddhehi macchamaṃsādīhi sarīramaṃsaṃ

pīṇenti 'evaṃ no maṃsaṃ ussaḍaṃ bhavissati pahārasahanatthāyā'ti. Ayaṃ pana bhikkhu evaṃ sarīre maṃsavibhūsanatthāya na āhāreti.

Yāvadevāti āhārāharaṇe payojanassa paricchedaniyamadassanaṃ. Imassa kāyassa ṭhitiyāti imassa catumahābhūtikakarajakāyassa ṭhapanatthāya āhāreti. Idamassa āhārāharaṇe payojananti attho. Yāpanāyāti jīvitindriyayāpanatthāya āhāreti. Vihimsūparatīyāti vihiṃsā nāma abhuttapaccayā uppajjanakā khuddā. Tassā uparatīyā vūpasamanatthāya āhāreti. Brahmācariyānuggahāyāti brahmācariyaṃ nāma tisso sikkhā, sakalaṃ sāsanaṃ, tassa anuggaṇhanatthāya āhāreti.

Itīti upāyanidassanaṃ; iminā upāyenāti attho. Purāṇaṇca vedanaṃ paṭihaṅkhāmīti purāṇavedanā nāma abhuttappaccayā uppajjanakavedanā. Taṃ paṭihanissāmīti āhāreti. Navaṇca vedanaṃ na uppādessāmīti navavedanā nāma atibhuttappaccayena uppajjanakavedanā. Taṃ na uppādessāmīti āhāreti. Atha vā, 'navavedanā' nāma bhuttappaccayā nauppajjanakavedanā. Tassā anuppannāya anuppajjanatthameva āhāreti. Yātrā ca me bhavissatīti yāpanā ca me bhavissati. Anavajjatā cāti ettha atthi sāvajjaṃ atthi anavajjaṃ. Tattha adhammikapariyesanā adhammikapaṭiggahaṇaṃ adhammena paribhogoti idaṃ 'sāvajjaṃ' nāma. Dhammena pariyesitvā dhammena paṭiggahetvā paccavekkhitvā paribhuñjanaṃ 'anavajjaṃ' nāma. Ekacco anavajjeyeva sāvajjaṃ karoti, 'laddhaṃ me'ti katvā pamāṇātikkantaṃ bhuñjati. Taṃ jīrāpetuṃ asakkonto uddhaṃvirecanaadhovirecanādīhi kilamati. Sakalavīhāre bhikkhū tassa sarīrapaṭijaggaṇabhesajjaṃ pariyesanādīsu ussukkaṃ āpajjanti. 'Kiṃ ida'nti vutte 'asukassa nāma udaraṃ uddhumāta'ntiādīni vadanti. 'Esa niccakālampi evaṃpakatikoyeva, attano kucchipamāṇaṃ nāma na jānātī'ti nindanti garahanti. Ayaṃ anavajjeyeva sāvajjaṃ karoti nāma. Evaṃ akatvā 'anavajjatā ca bhavissatī'ti āhāreti.

Phāsuvihāro cāti etthāpi atthi phāsuvihāro atthi na phāsuvihāro. Tattha 'āharahatthako alaṃsāṭako tatthavaṭṭako kākamāsako bhuttavāmitako'ti imesaṃ pañcannaṃ brāhmaṇānaṃ bhojanaṃ na phāsuvihāro nāma. Etesu hi 'āharahatthako' nāma bahuṃ bhuñjitvā attano dhammatāya uṭṭhātuṃ asakkonto 'āhara hattha'nti vadati. 'Alaṃsāṭako' nāma accuddhumātakucchitāya uṭṭhitopi sāṭakaṃ nivāsetuṃ na sakkoti. 'Tatthavaṭṭako' nāma uṭṭhātuṃ asakkonto tattheva parivaṭṭati. 'Kākamāsako' nāma yathā kākehi āmasituṃ sakkā hoti, evaṃ yāva mukhadvārā āhāreti. 'Bhuttavāmitako' nāma mukhena sandhāretuṃ asakkonto tattheva vāmati. Evaṃ akatvā 'phāsuvihāro ca me bhavissatī'ti āhāreti. Phāsuvihāro nāma catūhi pañcahi ālopehi ūnūdaratā. Ettakaṇhi bhuñjitvā pāṇiyaṃ pivato cattāro iriyāpathā sukhena pavattanti. Tasmā dhammasenāpati evamāha -

“Cattāro pañca ālope, abhutvā udakaṃ pive;
Alaṃ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno”ti.

Imasmiṃ pana ṭhāne aṅgāni samodhānetabbāni. 'Neva davāyā'tihi ekaṃ aṅgaṃ, 'na madāyā'ti ekaṃ, 'na maṇḍanāyā'ti ekaṃ, 'na vibhūsanāyā'ti ekaṃ, 'yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāyā'ti ekaṃ, 'vihimsūparatīyā brahmācariyānuggahāyā'ti ekaṃ, 'iti purāṇaṇca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi navaṇca vedanaṃ na uppādessāmī'ti ekaṃ, 'yātrā ca me bhavissatī'ti ekaṃ aṅgaṃ. Anavajjatā ca phāsuvihāro cāti ayamettha bhojanānisamso. Mahāsīvatthero panāha - heṭṭhā cattāri aṅgāni paṭikkhepo nāma. Upari pana aṭṭhaṅgāni samodhānetabbānīti -tattha 'yāvadeva imassa kāyassa

ṭhitiyā'ti ekaṃ aṅgaṃ, 'yāpanāyā'ti ekaṃ, 'vihimsūparatīyā'ti ekaṃ, 'brahmacariyānuggahāyā'ti ekaṃ, 'iti purāṇaṅca vedanaṃ paṭihaṅkhāmī'ti ekaṃ, 'navaṅca vedanaṃ na uppādessāmī'ti ekaṃ, 'yātrā ca me bhavissatī'ti ekaṃ, 'anavajjatā' cāti ekaṃ. Phāsuvihāro pana bhojanānisamsoti. Evaṃ atṭhaṅgasamannāgataṃ āhāraṃ āhārento bhojane mattaññū nāma hoti. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ pariyesanapaṭiggahaṇaparibhogesu yuttappamāṇajānanavasena pavatto paccavekkhitaparibhogo bhojane mattaññutā nāma vuccati.

1356. Muṭṭhassaccaniddese asatīti sativirahitā cattāro khandhā. Ananussati appaṭissatīti upasaggavasena padaṃ vaḍḍhitam. Asaraṇatāti asaraṇākāro. Adhāraṇatāti dhāretum asamattatā. Tāya hi samannāgato puggalo ādhānappatto nidhānakkhamo na hoti. Udaḥ alābukaṭṭhaṃ viya ārammaṇe pilavatīti pilāpanatā. Sammusanatāti natṭhamuṭṭhassatitā. Tāya hi samannāgato puggalo nikkhittabhatto viya kāko, nikkhittamaṃso viya ca siṅgalo hoti.

1361. Bhāvanābalaniddese kusalānaṃ dhammānanti bodhipakkhiyadhammānaṃ āsevanāti ādisevanā. Bhāvanāti vaḍḍhanā. Bahulīkammanti punappunaṃ karaṇaṃ.

1368. Sīlavipattiniddeso sīlasampadāniddesapaṭipakkhato veditabbo. Diṭṭhivipattiniddeso ca diṭṭhisampadāniddesapaṭipakkhato diṭṭhisampadāniddeso ca diṭṭhupādānaniddesapaṭipakkhato. Sīlavisuddhiniddeso kiñcāpi sīlasampadāniddesena samāno, tattha pana visuddhisampāpakam pātimokkhasaṃvarasīlaṃ kathitam, idha visuddhippattaṃ sīlaṃ. Sati ca sampajaññaṅca, paṭisaṅkhānabalaṅca bhāvanābalaṅca, samatho ca vipassanā ca, samathanimittaṅca paggahanimittaṅca, paggāho ca avikkhepo ca, sīlasampadā ca diṭṭhisampadā cāti imehi pana chahi dukehi catubhūmakāpi lokiyalokuttaradhammāva kathitā.

1373. Diṭṭhivisuddhiniddese kammassakataññānanti 'idaṃ kammaṃ sakaṃ, idaṃ no saka'nti jānanapaññā. Tattha attanā vā kataṃ hotu parena vā sabbampi akusalakammaṃ no sakaṃ. Kasmā? Atthabhañjanato anattahajananato ca. Kusalakammaṃ pana anattabhañjanato atthahajananato ca 'sakaṃ' nāma. Tattha yathā nāma sadhano sabhogo puriso addhānamaggaṃ paṭipajjitvā antarāmagge gāmanigamādīsu nakkhatte saṅghuṭṭhe 'ahaṃ āgantuko, kaṃ nu kho nissāya nakkhattaṃ kiḷeyya'nti acintetvā yathā yathā icchatī tena tena nīhārena nakkhattaṃ kiḷanto sukhena kantāraṃ atikkamati, evameva imasmiṃ kammassakataññāne ṭhatvā ime sattā bahuṃ vaṭṭagāmikammaṃ āyūhitvā sukhena sukhaṃ anubhavatā arahattaṃ pattā gaṇanapathaṃ vītivattā. Saccānulomikaññānanti catunnaṃ saccānaṃ anulomaṃ vipassanāññānaṃ. Maggasamaṅgissa ñāṇaṃ phalasamaṅgissa ñāṇanti maggañāṇaphalaññāṇīyeva.

1374. 'Diṭṭhivisuddhi kho panā'tipadassa niddese yā paññā pajānanātiādīhi padehi heṭṭhā vuttāni kammassakataññāṇādīneva cattāri ñāṇāni vibhattāni.

1375. 'Yathādiṭṭhissa ca padhāna'nti padassa niddese yo cetasiko vīriyārambhotiādīhi padehi niddiṭṭhaṃ vīriyaṃ paññāgatikameva; paññāya hi lokiyatṭhāne lokiyaṃ lokuttaratṭhāne lokuttaranti veditabbaṃ.

1376. Saṃvegadukaniddese jātibhayanti jātiṃ bhayato disvā ṭhitañāṇaṃ. Jarāmaraṇabhayādīsopi eseṇa nayo.

1377. Anuppannānaṃ pāpakānantiādīhi jātiādīni bhayato disvā
jātijarābyādhimaraṇehi mucchitukāmassa upāyapadhānaṃ kathitaṃ.
Padabhājanīyassa panattho vibhaṅgaṭṭhakathāyaṃ āvi bhavissati.

1378. ‘Asantuṭṭhitā ca kusalesu dhammesū’ti padaniddese bhiyyokamyatāti
visesakāmatā. Idhekacco hi āditova pakkhikabhaddhāya vā salākabhaddhāya vā
uposathikāya vā pāṭipadikāya vā deti, so tena asantuṭṭho hutvā puna dhurabhaddhāya
saṅghabhaddhāya vassāvāsikāya deti, āvāsāya kāreti, cattāropi paccaye deti. Tatrāpi
asantuṭṭho hutvā saraṇāni gaṇhāti, pañca sīlāni samādiyati. Tatrāpi asantuṭṭho hutvā
pabbajati. Pabbajitvā ekaṃ nikāyaṃ dve nikāyete tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ gaṇhāti,
aṭṭha samāpattiyo bhāveti, vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ gaṇhāti.
Arahattappattito paṭṭhāya mahāsantuṭṭho nāma hoti. Evaṃ yāva arahattā
visesakāmatā ‘bhiyyokamyatā’ nāma.

1379. ‘Appaṭivānitā ca padhānasmi’nti padassa niddese yasmā pantasenāsanesu
adhikusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya ukkaṇṭhamāno padhānaṃ paṭivāseti nāma,
anukkaṇṭhamāno no paṭivāseti nāma, tasmā taṃ nayaṃ dassetuṃ yā kusalānaṃ
dhammānantiādi vuttaṃ. Tattha sakkaccakiriyatāti kusalānaṃ karaṇe sakkaccakāritā.
Sātaccakiriyatāti satatameva karaṇaṃ. Aṭṭhitakiriyatāti khaṇḍaṃ akatvā aṭṭhapetvā
karaṇaṃ. Anolīnavuttitāti alīnajīvitā, alīnapavattitā vā. Anikkhittachandatāti
kusalacchandassa anikkhipanaṃ. Anikkhittadhuratāti kusalakaraṇe vīriyadhurassa
anikkhipanaṃ.

1380. ‘Pubbenivāsānussatiñāṇaṃ vijjā’ti ettha pubbenivāsoti pubbe
nivutthakkhandhā ca khandhapaṭibaddhañca. Pubbenivāsassa anussati
pubbenivāsānussati. Tāya sampayuttaṃ ñāṇaṃ pubbenivāsānussatiñāṇaṃ. Tayidaṃ
pubbe nivutthakkhandhapaṭicchādakaṃ tamaṃ vijjhatīti vijjā. Taṃ tamaṃ vijjhitvā te
khandhe vidite pākaṭe karotīti viditakaraṇaṭṭhenāpi vijjā.

Cutūpapāte ñāṇanti cutiyañca upapāte ca ñāṇaṃ. Idampi sattānaṃ
cutipaṭisandhicchādakaṃ tamaṃ vijjhatīti vijjā. Taṃ tamaṃ vijjhitvā sattānaṃ
cutipaṭisandhiyo viditā pākaṭā karotīti viditakaraṇaṭṭhenāpi vijjā. Āsavānaṃ khaye
ñāṇanti sabbakilesānaṃ khayasaṃmaye ñāṇaṃ. Tayidaṃ catusaccacchādakatamaṃ
vijjhatīti vijjā. Taṃ tamaṃ vijjhitvā cattāri saccāni viditāni pākaṭāni karotīti
viditakaraṇaṭṭhenāpi vijjā.

1381. ‘Cittassa ca adhimutti nibbānañcā’ti ettha ārammaṇe adhimuccanaṭṭhena,
paccanīkadhammehi ca suṭṭhumuttaṭṭhena aṭṭha samāpattiyo cittassa adhimutti
nāma. Itaraṃ pana ‘natthi ettha taṇhāsāṅkhātā vānaṃ’, ‘niggataṃ vā tasmā
vānā’ti nibbānaṃ. Tattha aṭṭha samāpattiyo sayā vikkhambhitakilesehi vimuttattā
vimuttitīti vuttā, nibbānaṃ pana sabbakilesehi accantaṃ vimuttattā vimuttitīti.

1382. Maggasamaṅgissa ñāṇanti cattāri maggañāṇāni. Phalasamaṅgissa ñāṇanti
cattāri phalañāṇāni. Tattha paṭhamamaggañāṇaṃ pañca kilese khēpentaṃ
nirodhentaṃ vūpasamentaṃ paṭippassambhentaṃ uppajjatīti khaye ñāṇaṃ nāma
jātaṃ. Dutiyamaggañāṇaṃ cattāro kilese. Tathā tatiyamaggañāṇaṃ.
Catutthamaggañāṇaṃ pana aṭṭha kilese khēpentaṃ nirodhentaṃ vūpasamentaṃ
paṭippassambhentaṃ uppajjatīti ‘khaye ñāṇaṃ’ nāma jātaṃ. Taṃ taṃ
maggaphalañāṇaṃ pana tesā tesā kilesānaṃ khīṇante niruddhante vūpasamante
paṭippassambhante anuppādante appavattante uppannanti anuppāde ñāṇaṃ nāma
jātanti.

Aṭṭhasāliniyā dhammasaṅgahaatṭhakathāya

Nikkhepakaṇḍavaṇṇanā niṭṭhitā.



ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. 3. Ο Κανόνας της ανώτερης διδασκαλίας - Σχόλια. 1. Σχόλια για την επιτομή των νοητικών καταστάσεων. 3. Η ενότητα για την περίληψη έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org